

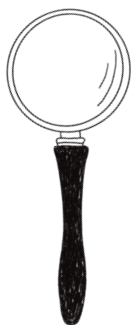
בעקבות האחים שמיר

W

בעקבות האחים שמיר

עורך: יורם א. שמיר

"צריך לכתוב את זה" – כך אמרה אמי בכל פעם שסיפרתי לה על "הרפתקה" במסע בעקבות האחים שמיר. אמי, פנינה יגנוס, הייתה מעצבת (גרפיקאית שימושית, בלשון אותם ימים) בעלת ידע ותובנות בתחום. הפרטים, הדמויות, הטכניקות – הכל עניין אותה.

כדי שאעמוד באתגר רשמתי כל סיפור קרוב מאוד להתרחשותו. סיפורים אחדים נתרמו על ידי חברים ועמיתים כשם שעבודות שמיר רבות התגלו על ידי אספנים, חוקרים, ארכיבאים ותחקירנים אחרי הסתלקותם של האחים. כולן נשמרות ומוצגות באתר האחים שמיר.

כאשר עלה הרעיון לארוז את הסיפורים לפורמט של ספר היה ברור שצריך לחזק את הצד הוויזואלי. ראשית, צריך ליצור קשר בין המסופר לעבודה הגרפית שהיא נושא הסיפור. "הסגנון השמירי" מאופיין בכך שאינו סגנון אחיד אלא מותאם לדרישות הלקוחות השונים. סטודיו אלול, שעיצב את האתר, את ספר שמיר ואת תערוכת "עצמאות" בשנת ה-70 למדינה, ערך ותיאם בין הסיפורים לעבודות.

כדי ליצור לכידות וויזואלית בספר גייסנו מאיירת, דריה מוזס שניצבה בפני ההכרעה: מי יכול לסמל-להמחיש את הצעידה "בעקבות" – ארכיאולוג, מורה דרך, חסיד, גרופי? דריה הבזיקה עם דמות של בלש, ואנחנו - הלכנו בעקבותיה.

הספר הוא מדור באתר אינטרנט. פתוח להערות והארות וכמובן לתוספות. הכל יתקבל בברכה.

יורם א. שמיר, יוני 2021

בעקבות האחים שמיר

In the footsteps of the Shamir Brothers

עורך: יורם א. שמיר

איורים ועיצוב גרפי: דריה מוזס

מוציא לאור: אביב מוזס

טקסטים:

פרופ' ירום ורדימון

דיויד סלע

הדי אור

יורם א. שמיר

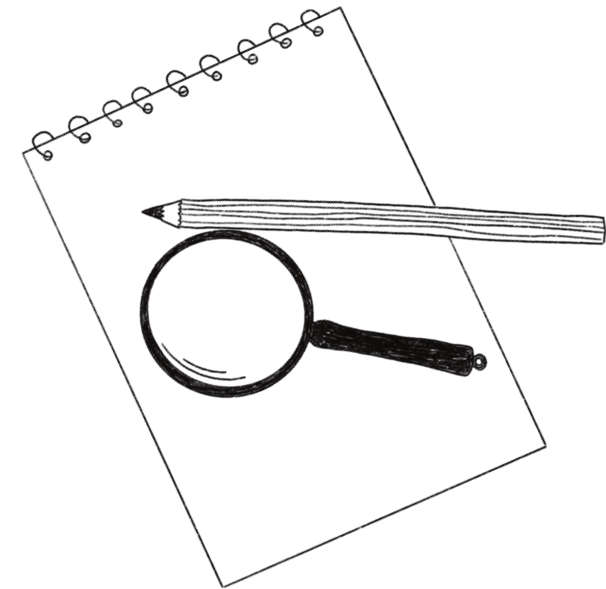
המהדורה הדיגיטלית, בעריכת יורם שמיר ואורי שמיר, נמצאת באתר:

www.shamir-brothers.com

בהוצאת אלול תקשורת חזותית, תל אביב, יוני 2021

כאשר ניגשתי למלאכת העריכה הגרפית והאיורים המלווים את הספר "בעקבות האחים שמיר" עלה במוחי הרעיון ליצור מעין סיפור מסגרת בלשי. יורם שמיר היווה השראה לדמות הבלש שבספר, מתוקף היותו בן-דמות הסקרן, החוקר והבודק הבלתי-נלאה. הבלש, "הבן של האחים שמיר", צץ ומופיע ברבים מן האיורים במהלך המסע בעקבות האחים שמיר. הוא מצויד בזכוכית מגדלת ולעיתים אף במשקפת, תיק ובו כל הסודות והסיפורים אשר הוא מגלה, ולמעשה מלווה את מהלך המסע לאורך הספר כולו. הוא נחוש ואינו מרפה, תר אחר סיפורים מרתקים ומשעשעים לפרטי פרטים ומביא אותם אליכם בצורת מסע מסתורי ובלשי.

דריה מוזס

תוכן העניינים

80	הנס של נס הנשיא .....
82	ערב נהדר .....
84	מעטפות היום הראשון .....
86	מפעלים רמת-גניים .....
88	נס הדואר .....
90	אך, שמח .....
94	שטר הלירה הכחול מופיע בשיר חדש .....
96	מיהו ג'ורג' טולוז ל'אוטרק? .....
98	אוסף מתחת לאף .....
100	מודעה פשיסטית .....
102	להשלים סדרה .....
104	דפי קרב .....
106	חקלאות .....
110	היעל הנובי מבקר בטיילת באילת וחזירי בר בחיפה .....
112	החיסון מגן על בריאותנו .....

14	מאחורי הקלעים – סטודיו שמיר .....
16	הזוג על הגג – סיפור חמישים הלירות .....
18	סיפורו של טייס, כרזה וזיכרון אישי .....
20	רעיון מבריק – הכתר .....
22	"דברי בולים" .....
24	נפתרה התעלומה .....
25	בוננזה .....
26	איך עוצבה כרזת יום העצמאות ה-8? .....
28	סמל יפה לישראל יפה .....
30	מי המודל? .....
32	ייחוס מוטעה של כרזת יריד המזרח 1934 .....
34	דרכון וסמל .....
36	נמכר!!! חצי כרזה .....
38	גיוס לצבא הבריטי .....
40	דבר הפועלת .....
42	אלבום פרסים של סיגריות קדם .....
44	דגלי אומות האחים בז'רנו .....
46	סמל הזמרה .....
48	תעודת זהות .....
50	מעריב – לוגו .....
52	חצאי כרזות .....
54	שטרות אחרי 50 שנה .....
58	בולים צצים לאחר מחצית המאה .....
60	בעקבות האחים בז'רנו .....
64	בולי קק"ל .....
66	עלילותיהן של שלוש כרזות .....
מה הקשר בין בן גוריון, חתונה שלא הגיעה, מעצר בשדה התעופה ושעון אורלוגין?	68 .....
אספנים, היזהרו מזייפנים!	72 .....
שקופיות פרסומת בקולנוע	74 .....
עבודה ראשונה בארץ ישראל	76 .....
לבד בארץ ישראל	78 .....

מאחורי הקלעים – סטודיו שמיר

גבריאלי היה רוב הזמן בחדרו, על השולחן שלו היו אין סוף סקיצות ועבודות. מידי פעם הוא ביקש לעזור לו בביצועים של סקיצות שונות, הכל במכחולים, רייספדר, רפידוגרף וכד' (מי חשב אז על מחשבים - פוטושופ...).

מקס היה בעיקר בחדר השני, עסוק רוב הזמן בעיצוב ובביצוע הבולים. מוסיא "דילגה" ביניהם ודיברה המון עם הלכותות בטלפון וגם בסטודיו. פעם בכמה זמן גבריאלי היה נכנס לחדר של מקס או הפוך - העירו הערות, התייעצו, התווכחו - תמיד הייתה אווירה טובה ונעימה, ומאוד נהייתי מהעבודה שם.

היו כמה פעמים, די נדירות, שקיבלתי משימות של "עיצוב" - עם פיקוח הדוק של גבריאלי ומריון. אחת מהם הייתה לאריזה לממרח אנשובי של "גלר". משהו בצבע צהוב עם רשת אדומה, אני חושב ששנים הממרח הזה עוד נמכר באריזה הזו והייתי מאוד גאה שהיה לי חלקיק בעיצוב העבודה הזאת.

יאיר לינדנברג נובמבר 2020

אתמול צדה את עיני בדף הפייסבוק של עופר אדרת "נקמת הארכיון" מודעה של האחים שמיר "הארץ מכסה את הארץ" מ-1957.

שמתי לב שבאתר שלכם לא מוזכרים בו בכלל (בכל אופן לא הצלחתי למצוא) מי שעבדו בסטודיו במשך השנים עם גבריאלי ומקס. אני מניח שקצת קשה לאתר את אותם אנשים אחרי כל כך הרבה זמן, אבל חשבתי שזה יכול אולי להוסיף ל"גאוות היחידה".

אני עבדתי בסטודיו כמתלמד בין נובמבר 1972 עד סוף מאי 1973. בדיוק לאחר שהשתחררתי משירות מלא בהנדסה קרבית. כשאני מפשפש בזיכרוני אני זוכר את הדירה שמחולקת לסלון, פרוזדור וכמה חדרים. אני יושב בסלון בשולחן עבודה צמוד למריון שור. היו בחדר עוד אנשים, אם אני לא טועה בחורה בשם דבורה ומוסיא אשתו של מקסים, שניהלה את החשבונות, טלפונים וכד'. גבריאלי ישב באחד החדרים בקצה הפרוזדור ומקס ישב בחדר צמוד לסלון.

אני הופניתי לאחים שמיר על ידי המורה שלי מהתיכון, יעקב צים. מריון, "פולני גאה", היה החונך שלי לאורך כל התקופה שהייתי שם. עיקר העבודה שלי בסטודיו היו ביצועים של תוויות לבקבוקי המיץ הממותק של "עסים" ותוויות לריבות, לשימורים וכד'. הכל צוייר בעבודת יד. מריון לימד אותי איך לבצע את מעברי הצבע, את התאורה, את הצללים ואת הטכניקה כולה.

הזוג על הגג - סיפור חמישים הלירות

סדרת השטרות של בנק ישראל 1959 שעוצבה ע"י האחים שמיר לא מפסיקה ליצור סיפורים. חיילת הנח"ל שימשה האייקון של תערוכת שמיר בלטביה, דמות הדיוג שולבה בטיילת של טבריה, שטר החלוצים היה המוקד של תערוכת "על הכסף" בשנה שעברה.

לפני ימים אחדים התפרסם סיפור על אותו שטר בבלוג, שנכתב ע"י מיכל מינסקי, מנהלת ארכיון "הצלמניה", מיסודו של רודי וייסנשטיין. האחים שמיר הזמינו צילומים של אנשים שידגמנו עבורם את הדמויות: חיילת, פועל, דיוג, חלוצים ומדען. החלוצים מתברר לא צולמו בהתיישבות. במדבר אלא על גג תל אביבי טיפוס. הדוגמנית השתתפה בפתיחת "על הכסף".

אי-מייל ממאירה עמרני אחרי השתתפותה בהשקת הספר על האחים שמיר בו היא כותבת:

המאוויר בשטר הייתה שכנה שלי בכרם התימנים. שמה צרויה שקדי והיא הייתה בחורה יפיפיה.

מי ששלח אותה להצטלם בצלמניה 'פריאור', ברחוב אלנבי בת"א (על גג הבניין), היה חבר ששירת בצבא עם אחותה.

בזמנו, היא בכלל לא ייחסה לכך חשיבות, והוא ממש לחץ עליה. לצילום הוזמן גם צנחן שהיה "ענק" לדבריה.

אותו חבר עבד אצל האחים שמיר ושמו יעקב לנדאו [לימים עבד לנדאו כגרפיקאי עצמאי]. מאז.....מראיינים אותה הרבה.

צרויה שקדי (עכשיו –רונן) הייתה אורחת הכבוד בתערוכת "על הכסף" בגלריית פורטה בנווה צדק. התערוכה התמקדה בצד הקדמי של שטר חמישים הלירות 1958 שעוצב ע"י האחים שמיר.

סיפורו של טייס, כרזה וזיכרון אישי...

במסגרת שיתוף פעולה שלנו עם היורשים של "סטודיו האחים שמיר" פרסמנו בחודש שעבר בעמוד הפייסבוק של נוסטלגיה אונליין את כרזת "הטובים לטיס" שעוצבה על ידם, שנועדה לקדם פרסום בולי חיל האוויר שהופקו על ידי "השירות הבולאי", סדרת בולים שתוכננה לצאת ביום העצמאות ה-14 למדינת ישראל, בשנת 1962.

רבים ביקשו לדעת האם טייס המופיע על הכרזה הוא אכן טייס בפועל או דוגמן, ומה סיפורו.

בסיוע אוצר "מוזיאון חיל האוויר" בחצרים, אבי משה סגל, התחלנו בתחקיר ובסופו התברר שרק בנס הדמות שעל הכרזה הייתה בחיים ביום פרסומה:

וסיפר בקול בוכים ש"כעת התקשרו והודיעו לי שבן דודי נהרג בתאונת אימונים בחיל אוויר".

איזה עולם קטן!

דיוויד סלע 22/1/2016

הכרזה כורכת שלוש עבודות עיצוב של האחים שמיר: בולי יום העצמאות ה-14, מעטפת יום הופעת הבולים והכרזה עצמה. חודשים אחדים אחרי הופעת הכרזה, החל מסע פרסום בעיתונות בעיצוב האחים שמיר כדי לעודד את הגיוס לחיל האוויר. הסיסמה "הטובים לטיס" מעידה שהיה תאום בין השירות הבולאי, שהפיק את הכרזה, לחיל האוויר. הסיסמה הומצאה ע"י משה הדר, עורך ביטאון חיל האוויר, בשנת 1960 וזכתה לפופולריות רבה ובמיוחד הנגזרת הבלתי רשמית שלה - "הטובות לטייסים". בשנה לאחר מכן, המשיכו שמיר לעצב מודעות גיוס של חיל האוויר בסיסמה "מקומך בחיל האוויר". במלחמת ששת הימים עיצבו שמיר דפי קרב של ביטאון חיל האוויר ובשנת 1970 יצא ספר "חיל האוויר" בעריכת משה הדר ויהודה עופר ובעיצוב האחים שמיר.

המצולם בכרזה הוא הטייס שבתאי גלבוע ("גרוטוס"). בתאריך 7.3.1962, כ-6 שבועות לפני פרסום הכרזה, כשהיה הייתה כבר מודפסת ומוכנה לשיגור ולתלייה על לוחות המודעות בכל רחבי הארץ - יצא הטייס סרן שבתאי גלבוע לטיסת אימון על מטוס מדגם "אורגון", בה הדריך את סג"מ עודד גרובר. במהלך הטיסה שמע פתאום גלבוע קול חזק וחש בחבטה, וכשהסיט מבטו ראה לתדהמתו שהכנף הימנית של המטוס נעלמה. בדיעבד התברר שבמטוס פגע מטוס "אורגון" אחר שהשתתף באימון. גלבוע הפעיל את כיסא המפלט וצנח בשלום, הטייס גרובר נהרג. סגירת מעגל: במהלך התחקיר נזכרתי באירוע מילדותי: אני בחדרי בבית הורי בחיפה, ולפתע פתאום אני שומע צעקות נוראות מחנות המכולת ששכנה בבית הסמוך. רצתי לחנות, במרכזת עמד החנווני אריש גרובר

רעיון מבריק - הכתר

ארנולד משיין (1911-1999), פסל ומעצב גרפי. משיין יצר תבליט גבס על פי צילום של לורד סנואוודון (1930-2017), בעלה של הנסיכה מרגרט, אחותה של אליזבת.

האחים גבריאל ומקסים שמיר עיצבו עבור "סוכני הכתר" 152 בולים, גיליונות מזכרת ומעטפות למדינות חבר העמים הבריטי באפריקה, בדרום מזרח אסיה, ובאמריקה התיכונה והדרומית. שמיר שילבו במרבית בוליהם את דיוקן אליזבת (בגיל העמידה).

בבולים אחדים דיוקן המלכה משמש מעין לוגו של המלכה כדי לציין את השייך של המדינה לכתר הבריטי כאשר הנושא של הבולים יכולים להיות אירוע ספורט או החי והצומח. בולים אחרים מוקדשים למלכה עצמה כמו אלה שהונפקו לכבוד 25 שנה להכתרה של אליזבת.

כולנו זוכרים מימי ילדותנו כאספנים צעירים את בולי האימפריה הבריטית עם הפרופיל של המלכה אליזבת השנייה. הדיוקן של אליזבת הצעירה (26) עוצב על פי צילום של דורותי ווילדינג (1893-1976). בסדרת הטלוויזיה של נטפליקס "הכתר" על חייה של המלכה הגיעה העלילה לעשור השלישי. אי אפשר להמשיך עם קלייר פוי (35) בתפקיד המלכה ולעונה החדשה החליפו אותה באוליביה קולמן (45), שתייצג את אליזבת בגיל העמידה. שתיהן שחקניות נפלאות. איך מסבירים לקהל הצופים את ההחלפה? לפיטר מורגן, יוצר הסדרה, היה רעיון מבריק.

העונה נפתחת בסצנה בארמון בקינגהאם, שבה מציגים בפני המלכה הצעה ל... בול חדש. מעתה יהיה פרופיל של מלכה בגיל העמידה. המלכה מתבוננת בשני פאנלים: הדיוקן המקורי ודיוקן חדש. מתפתח דיאלוג: נציג הדואר: "כולנו בשירות הדואר מרוצים מהדיוקן שלך. הוא נותן לך אלגנטיות". המלכה: "דיוקן של זקנה בלה". הנציג: "אמא של ארבעה ושליטה של ממלכה. שר הדואר סבור שהדיוקן שלך בגיל צעיר והדיוקן שלך בגיל קצת יותר מבוגר כמעט זהים". המלכה: "השר אדם אדיב ושקטן חסר בושה. הגיל לא מאיר פנים לכולם. צריך להשלים עם זה". נחזור להיסטוריה הבולאית: בסופו של התהליך נבחר ב-1965 דיוקן שיצר

דברי בולים

ב-2007 ראיתי הזמנות מהשירות הבולאי לעיצוב גלויות ואגרות אוויר ע"י סטודיו האחים שמיר. ההזמנות נמצאות בקלסרים של הסטודיו אצל גדעון שמיר. אין בהזמנה מידע השופך אור על הנושאים של עיצובים אלו.

בהתאחדות הבולאים למדתי את המונח stamp stationery ואת המונח העברי המוזר "דברי בולים".

בקטלוג של השירות הבולאי יש רשימה של דברי בולים בלא תמונות ובלא שמות המעצבים. בקטלוג של חברה פרטית של בולי ישראל ישנם צילומים של דברי הבולים, המעידים על הרמה העיצובית הגבוהה שאיננה נופלת מהרמה של עיצוב הבולים בישראל. גם בקטלוג זה לא מצוינים המעצבים.

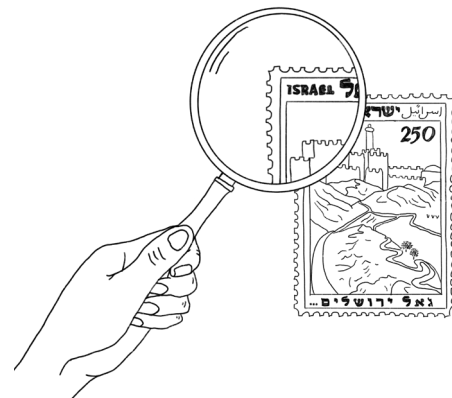
כאשר פניתי בשנה שעברה לשירות הבולאי בעניין מעטפות היום הראשון, נתקלתי ביחס עויין. בסופו של דבר, בהתערבות המנהל הכללי של הדואר, נאלץ מנהל ההפקה של השירות הבולאי לערוך מחקר (שנעשה ע"י קודמו בתפקיד) וקיבלתי דו"ח על המעטפות. באותה הזדמנות גישתי בעניין האפשרות לחקור גם דברי בולים ונתקלתי בסירוב.

התאחדות הבולאים הוציאה קטלוג בולים ישראליים לקראת תערוכת הבולים הבין-לאומית של 2008 שהתקיימה בתל אביב. בקטלוג לא הופיעו שמות המעצבים. כתבתי מכתב לכתב העת של ההתאחדות ובו מחיתי על השמטת שמות המעצבים וגם קראתי לשירות הבולאי לחקור ולפרסם מי היו המעצבים של דברי הבולים. העורך, משה רימר,

הבטיח לי לפרסם את המכתב ואמר כי יפרסם גם תגובה על המכתב. בסופו של דבר, המכתב לא התפרסם. האם הוא קיבל הוראה לא לפרסם דברי ביקורת על ההתאחדות?

ביוני 2009 מצאתי מודעה בג'רוזלם פוסט מ-8.5.59 ובה פרסום סדרה של ארבעה אלבומים של בולי ישראל. האלבום הרביעי הוקדש ל-Postal Stationery.

במודעה צוין שכל בול או דבר בול שיצא בישראל מסומן בקטלוג עם סיפור הרקע שלו. את האלבומים אפשר להשיג אצל ארנסט סטפק, אלנבי 64 תל אביב, ובניו יורק במחלקת בולים ומטבעות של Gimbel.

חיפשתי את ארנסט סטפק חמישים שנה לאחר פרסום המודעה ומצאתי את "ארנסט סטפק, סוחר בולים" ברחוב הוברמן בתל אביב. טלפנתי אליו והוא אמר שיצא מהעסק ושאינו אוסף של הדברים שמכר בעבר. טלפנתי לבנו, צבי סטפק, בעליה של חנות לבולים ולמזכרות במלון שרתון. גם לו אין אוסף ואין ארכיון. ממנו למדתי שאביו כבר בן 88. הוא הציע שאפנה לחברת אל-הבול.

חיפוש מהיר באינטרנט העלה שאל-הבול התאחדה עם מירם לפני 20 שנה. החברה המאוחדת משווקת מגוון גדול של מוצרים ובהם אלבומי בולים. ראיתי באתר שלהם שבאלבומי הבולים של ישראל מודפסים כל הבולים שהונפקו. ביקשתי בטלפון ממוכר בחנות שלהם בגבעתיים לפתוח אלבום ולבדוק אם מצוינים שמות המעצבים. תשובתו: "לא מצוינים". יתר על כן, אלבומי הבולים משנות ה-50 עד ה-70 אזלו.

המוכר ציין שפונים אליו רבים בקשר לאלבומי בולים מהשנים האלו. אני מניח שדברי בולים אינם נכללים באלבומים אלו.

ממטה החברה התברר שאין להם ארכיון של מוצרים מלפני חמישים שנה.

נפתרה התעלומה

במהלך הכנת מאמר לגיליון מיוחד של "עתמול" לציון 100 שנה לארכיון הציוני העבריה לי העורכת מרוה בלוקה את המאמר מקוצר וערוך. משפט אחד הפליא אותי: "גבריאלי שמיר העביר לארכיון 32 כרזות ב-1991". אני זכרתי כי העברתי את כל העיזבון האמנותי של אבי ב-1994 וגם בדקתי בקטלוג אוסף שמיר, שהוציא הארכיון: "הארכיון האישי של האחים שמיר נמסר לארכיון הציוני המרכזי ע"י יורם שמיר, בנו של גבריאלי שמיר, בשנת 1994"

במענה לשאלתי על מקור האינפורמציה, שלחה לי העורכת צילום מפנקס הרכישות של הארכיון הציוני.

כעבור מספר שנים, לאחר משא ומתן ממושך בין מכון שנקר לתעוד גרפי והארכיון הציוני, הבאתי - בעזרת ויולט גלבע מאוניברסיטת הארווארד - לשיתוף פעולה בין שני המוסדות. אז התבהר לי שברשות הארכיון יש מספר כרזות שמיר גדול יותר מאלו שמסרתי ב-1994.

בעזרתה של עורכת "עתמול" נפתרה התעלומה: בשנה האחרונה לחייו העביר גבריאלי שמיר ליורם מיורק, אז מנהל הארכיון הציוני, כרבע מהכרזות שהיו ברשותו.

[illegible]

בוננזה

בראשית יולי 2019 הודיעה לי דקלה ממכון שנקר לתיעוד גרפי שהמכון עובר מבית משרדים ברחוב ביאליק ברמת גן לקמפוס של שנקר. המקום החדש יהיה קטן יותר והם מעוניינים להחזיר לי חומרים. בו ביום הגיע שליח עם שני קרטונים עם קלסרים עבי כרס.

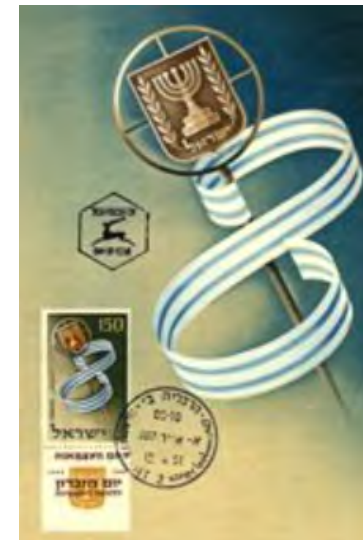
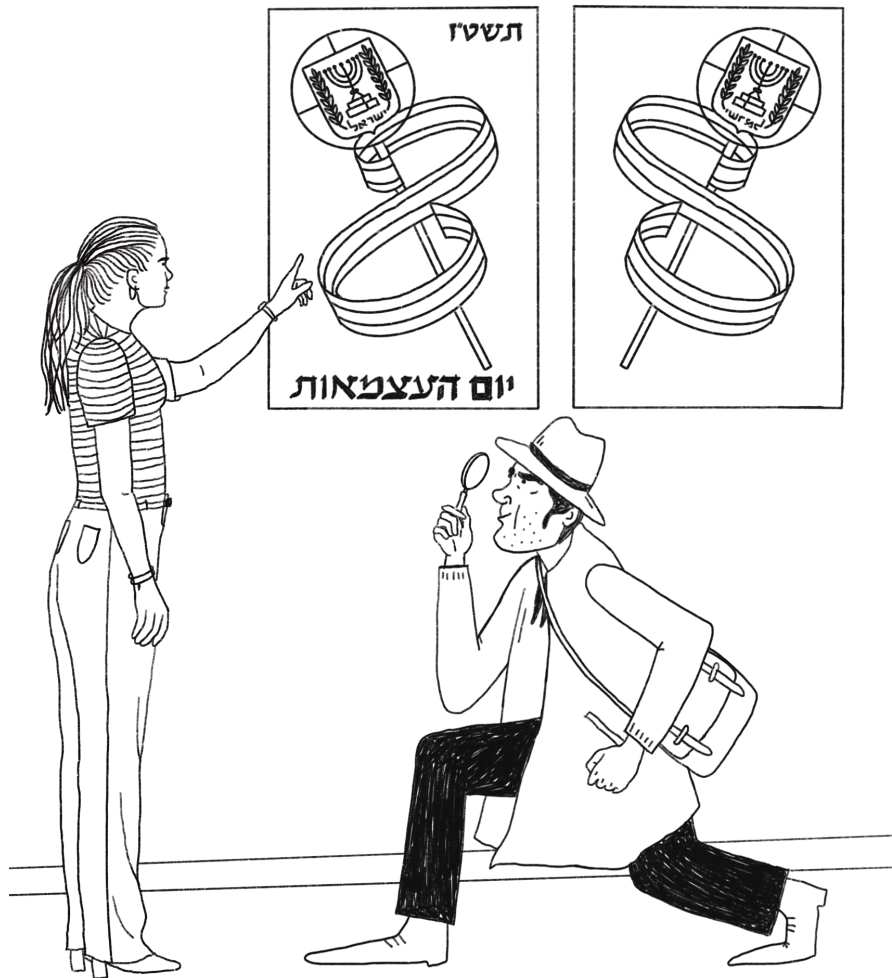
תוך עיון מהיר התברר לי שמכון שנקר לא רק שמר את החומרים שמסרתי לו במשך השנים, אלא אסף בעצמו: מאמרים שבהם שולבו יצירות של שמיר, מודעות שעוצבו על ידי אמנים אחרים שעשו שימוש בעבודות של שמיר, קריקטורות עם סמל המדינה, סמל הדואר או שטרות הכסף של שמיר. חלק מן החומר הועלה בזמנו לאתר שלנו למדור "בעקבות האחים שמיר", אך חלק נכבד טרם נסרק ונמצא עדיין על נייר בקלסרים. הפתעה של ממש היא הדפסה על אבן של התבליט על שער טיטוס משולב בסמל המדינה בצירוף תפילה למען מדינת ישראל.

איך עוצבה כרזת יום העצמאות ה-8?

בראשית 1956, החל גבריאל שמיר לעצב הצעה לכרזת יום העצמאות: נס כחול לבן מתנופף ברוח. ניגשה אליו ורדה גרנבסקי, מתלמדת צעירה בסטודיו, ושאלה: "אני רואה שהנס יוצר צורת S. מה משמעותו?" "זה לא S – ענה לה הבוס – זה 8. יום העצמאות ה-8." "אם ככה – אמרה הצעירה – הנס צריך להתנוסס בכיוון הפוך." שמיר שינה את הכיוון. הכרזה הוגשה לתחרות וזכתה במקום ראשון.

60 שנה לאחר מכן, עיינה ורדה (היום - יורן, פסלת בניו יורק) בספר "האחים שמיר – מעצבים שהפכו לסמל" ונזכרה בחילופי הדברים. עדות מן השטח.

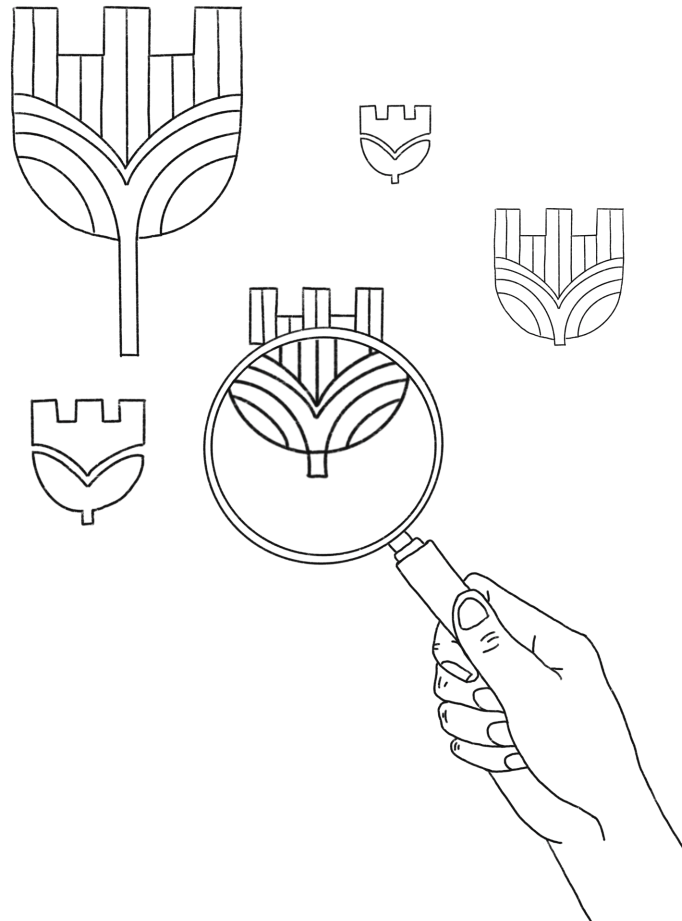

סמל יפה לישראל יפה

נמנית על צוות השופטים בתחרות לוגו/סמל המועצה לארץ ישראל יפה לאורך השיפוט בלט בישירותו רעיון הסמל בכחול אולטרמרין של האחים שמיר הבנוי כפרח עירוני (גביע כותרתו - חומה) ושני עלים, בסימטריה, תוך יצירת מעין 'מגן' מקובל בהקשרים של סטטוס, מיקוד מעמדי, ערכי. בשלבים מאוחרים של השיפוט העלה אחד השופטים חשש שהסמל אינו מובן ונראה היה שהבחירה בו לא תתאפשר. נסיונותי להסבירו על רקע היסטורי מזה ושל התקופה מזה, ממש כמו את הבחירה בכחול-דגל-המדינה לא צלחו. חבר נוסף בצוות השופטים הציע להוסיף ל'מגן' יתד קטן בתחתיתו שיבהיר את הפרח המניח מבין העלים. נוכח הנסיבות נראתה ההצעה מעניינת והיוותה בסיס להמשך העמקת הדיון עד להחלטה לקבל את הסמל עם הגבעול המוצע כפתרון. להכרעה הצעתי להעניק לעלים צבע ירוק וכך היה. בדיעבד התברר שגם זה לא הספיק.

זמן קצר לאחר מכן נתבקשתי על ידי הנהלת המועצה, להציע משהו שיבהיר יותר טוב את הסמל. כמוצא היחיד ובהחלט בהשראת רוח הזמן, האופ-ארט - נעשה הניסיון לבטא את הסמל לא רק בכחול אלא בפסי צבע. עשרות שנים מאוחר יותר גיליתי לשמחתי שכנראה הוחלט לוותר על הגבעול ולהסתפק בעלים הירוקים ובפרח באולטרמרין.

פרופ' ירום ורדימון, חתן פרס ישראל

מי המודל?

בקטלוג של תערוכה "מקום לאופנה" הנערכת בימים אלו במוזיאון ישראל, מככב שטר חצי לירה בעיצוב האחים שמיר בפרק 'צנע / שפע' מאת אפרת אסף-שפירא. חנה שפר, שדגמנה חיילת נח"ל, רואינה בשבועון "לאשה":

"אישית, אני מעדיפה את הצד העירוני של המטבע. אני מתכננת להירשם לבית הספר למשפט וכלכלה בתל אביב ולהעשיר את חשבון הבנק שלי בהרבה חצאי לירות".

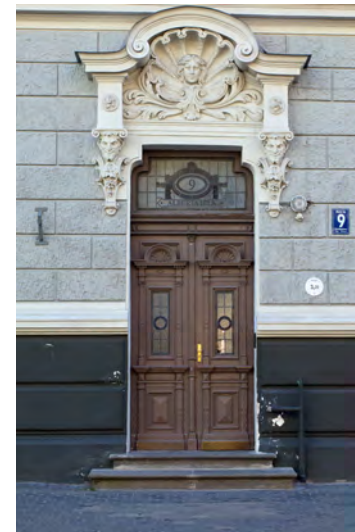

בפתיחת המאמר נכתב שעל פי בקשת בן-גוריון הוצגו על השטרות "טיפוסים של בוני הארץ". בספר שיצא ב-2006 מטעם בנק ישראל "השטרות והמטבעות בישראל" מאת יגאל ארקין, נטען שהיוזמה ל"דמויות המייצגות מגזרים שונים בחברה הישראלית" באה מוועדה ציבורית בראשות פרופ' יגאל ידין. אשר לזהות הדוגמנית, ארקין מציג בספרו צילומים של 3 נשים צעירות (רחל שפר, אסתר דינור ועוד אחת בלתי מזוהה) מחזיקות סל תפוזים, ומסכם: "אין ספק כי הדמות היא שילוב של כמה מהן".

ייחוס מוטעה של כרזת יריד המזרח 1934

כרזה זו מיוחסת לאחים שמיר בספרו של יגאל צלמונה "100 שנה לאמנות ישראלית". זו מהדורה "חדשה ומתוקנת" אך לא מתוקנת מספיק. יריד 1934 נפתח באפריל. מקסים שפטלוביץ, ראשון האחים שמיר; עלה ארצה והגיע לתל אביב באוקטובר 1934. קשה להאמין שיריד המזרח הזמין עיצוב כרזה זו מסטודיו האחים שפטלוביץ בריגה, לטביה. סיגנון ציור הכרזה אמנם מזכיר את הכרזות המוקדמות של האחים שמיר אבל מי אחראי לכרזה הזו לא ידוע.

סטודיו שפטלוביץ, רח' אלברט 9, ריגה

דרכון וסמל

תשעה חודשים נמשך תהליך הבחירה של סמל המדינה (יוני 1948 – פברואר 1949). אחד מחברי ועדת הדגל והסמל, דוד רמז, שר התחבורה, אמר: "העדרו של סמל מעכב הדפסת פספורט ישראלי ותעודות רשמיות שבלעדיהן אין לבצע פעולות."

הצורך הדחוף בדרכון נושא סמל בא לידי ביטוי בסיפור שסיפרה המעצבת פרנציסקה ברוך: ערב חשוך אחד בשנת 1948 דפק זר על דלתה. הוא היה אדם נמוך בעל שפם שחור. בלא שיציג את עצמו תחילה, הראה לה הזר את כריכתו החדשה של הדרכון הישראלי הצעיר. "אני צריך לצאת לחו"ל מחר, ולא אצא עם דרכון שעוצב בצורה כל כך גרועה. אנא רשמי מחדש ארבע שורות אלו. סמל המדינה הישראלית כבר מוטבע במקומו" [עוד לפני שפורסם רשמית].

ברוך מיחתה, היא זקוקה להקדיש זמן לניסיונות והכנות, אך התיישבה ועיצבה את הכריכה של הדרכון. היא תמחה כיצד ניתן יהיה להפוך את עבודתה להטבעת זהב למחרת בבוקר, אך הזר - שר החוץ משה שרתון (לימים, שרת) - הבטיח לה שהוא עצמו ידאג לכך.

במדינת פליטים לדרכון הייתה משמעות רגשית עמוקה, לרבים הוא היה קרש הצלה של ממש. בעשורים הראשונים של המדינה הציגו הישראלים בגאווה את הדרכון הישראלי במעברי גבול ברחבי העולם.

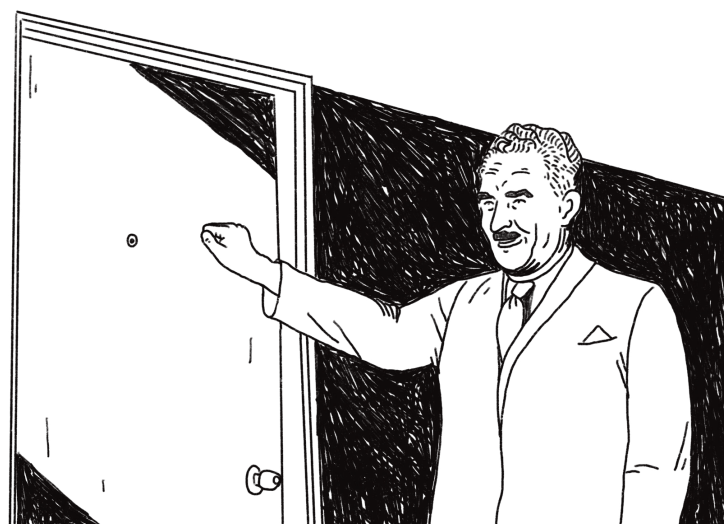

כל זה השתנה עם הקמת האיחוד האירופי, כאשר דרכון של אחת מהמדינות החברות בו איפשר לא רק מעבר חופשי אלא גם הטבות חומריות. בשנתיים האחרונות מתנהל בישראל קמפיין אינטנסיבי לרכישת דרכון פורטוגלי כמפתח לאיחוד.

כנראה בהשפעת מגיפת הקורונה, כתב מאיר עוזיאל, בעל טור ב"מעריב": היום עשיתי סדר במגירות, מצאתי פנקס כחול עם סמל המדינה עליו. מה זה? תמהתי. היה כתוב עליו דרכון. וגם באנגלית מילה

קצת מוזרה: פספורט. פתחתי, בפנים תמונה שלי. לא זכרתי בשביל מה הייתי צריך דבר כזה. אין טעם לשמור משהו עוד ועוד בגלל שאתה אומר לעצמך: יום אחד בטח אצטרך אותו.

את היחס האירוני של עוזיאל לדרכון הישראלי הביא המעצב אופיר בגון לביטוי קיצוני - דג עטוף בדרכון. המקור הוא הנוהג בימי הצנע למכור דגים עטופים בנייר עיתון. מהנוהג זה נבע הביטוי המזלזל בעיתון היומי: הוא טוב לעטיפת דגים.

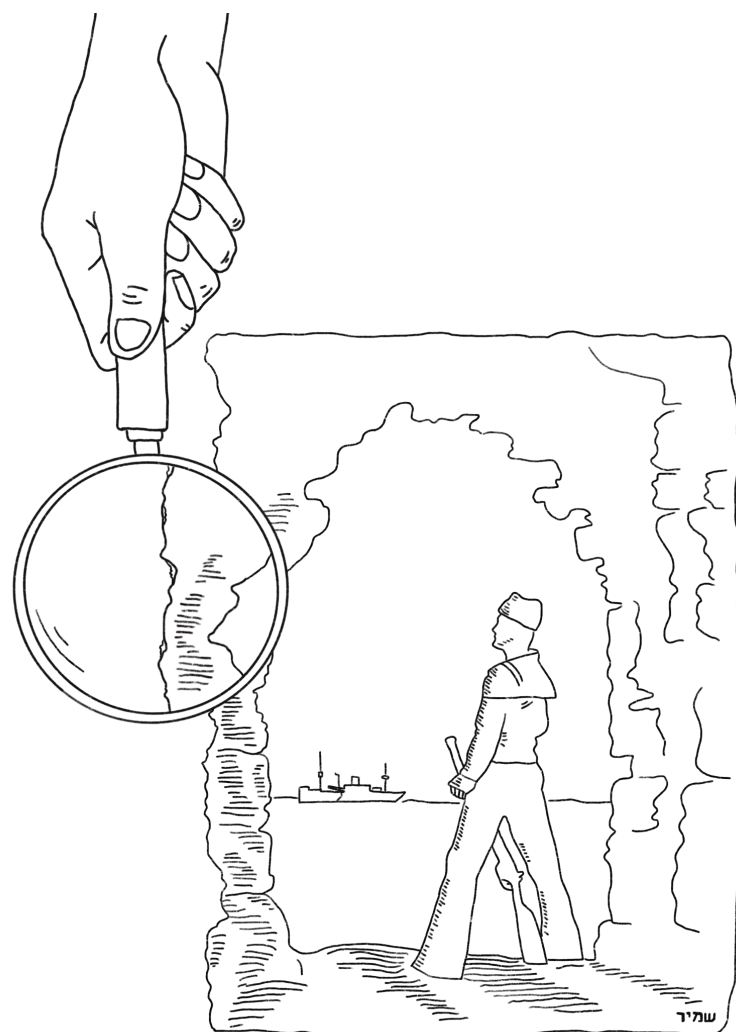

נמכר!!! חצי כרזה

בראשית מאי 2015 הפנה דן וולש את תשומת לבנו למכירה פומבית של Swann Auction Galleries בניו יורק. אורי שמיר בדק את 13 הכרזות שעוצבו ע"י האחים שמיר וגילה כרזה שטרם ראינו: ציור של מלח נושא רובה עומד בפתח בתוך חומה ומשקיף אל הים. זו כרזה חידתית – קבענו, משום שאין בה כותרת, טקסט ואף לא שמו של המפרסם. בקטלוג של Swann

ציינו שזו כרזת גיוס לצי הבריטי בשנת 1944. הכרזה נמכרה ב-1350 דולר. כעבור שבועיים שלח לי גיא ג'ימו מהארכיון הציוני המרכזי דיסק עם האוסף המלא של כרזות שמיר (שני שלישים מעיזבון גבריאל שמיר ושליש ממקורות אחרים). בבדיקה ראשונה של הדיסק, שערכתי עם אביב מוזס, נתגלתה הכרזה הזו, אך הפעם היה טקסט בציוד השמאלי של הציור: חבל ימי לישראל קורא לתרום להקמת מרכז להדרכה ימית. (התאריך, מאי 1948, בעיצומה של מלחמת העצמאות, מסביר את הרובה בידו של המלח). על הלקוח שזכה בחצי הכרזה נאמר "חצי תאוותו בידו".

מוזיאון ארץ-ישראל, תל-אביב

האגף נפתח ביולי 2009 בטקס רב רושם. לאחר הטקס נערך סיור בתצוגה. בכניסה שלוש כרזות גדולות לגיוס לצבא הבריטי – בלא כרזה של שמיר. בהמשך הסיור גיליתי רפרודוקציה מוקטנת של כרזה "לנקם ולגאולה" של שמיר על קיר צדדי של ויטרינה. הייתה זו אכזבה מרה.

כעבור שבוע נסעתי שוב לאביחיל ללמוד טוב יותר את התערוכה. במסגרת תיאור תרבות הפנאי של החיילים הארץ-ישראליים מצאתי תמונה של גבריאל שמיר מצייר פורטרט של פלאח מצרי במועדון החייל בקהיר. אנב, בכל הכתוביות של צילומי הפנאי לא זוהו החיילים בשמותיהם. בשלט ההוקרה, בפרק 'אספנים פרטיים', מופיע שמיר.

כרזות הגיוס לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה, ובהן גם כרזות של שמיר, מופיעות בספרים רבים ובתערוכות. אני יודע אם הכרזות הוזמנו ועוצבו בסטודיו שמיר או שעוצבו בידי גבריאל שמיר ששירת בצבא הבריטי. אני יודע גם אם הכרזות הופקו ע"י הסוכנות היהודית או ע"י הצבא הבריטי. אני מניח שכרזה כמו "לנקם ולגאולה" הוזמנה ע"י הסוכנות וכרזה "Join the Navy" הוזמנה ע"י הבריטים.

טלי שלו, מנהלת מוזיאון ההגנה, כתבה עבודה מצוינת על הכרזות האלו לקורס מוזיאולוגיה באוניברסיטת תל אביב.

באביב 2008 הייתי בכנס בבית הגדודים ושמעתי הכרזה כי בראש השנה ייפתח אגף חדש למתנדבי הצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. כתבתי לרחל סילקו, מנהלת המוזיאון, שהאחים שמיר עיצבו כרזות לגיוס לבריגדה, לצי, לחיל הנשים ולצבא בכללו. הצעתי לה לכלול כרזות של שמיר בתצוגת הקבע. היא אמרה שהכל סגור ושאין אפשרות להוסיף לתצוגה. היא ביקשה שאשלח לה צילומים של אבי מתקופת שירותו בחיל ההנדסה הבריטי. שלחתי לה מייל עם הנימוקים מדוע צריך להציג את שמיר וביקשתי שתראה את המייל הזה לממונים עליה.

כעבור חודשים אחדים טלפנה אלי רחל והודיעה בשמחה שכרזה אחת תוצג בתצוגת הקבע ושתצולם אחד של אבי בפלוגה הארץ-ישראלית למיפוי יוצג בסרט.

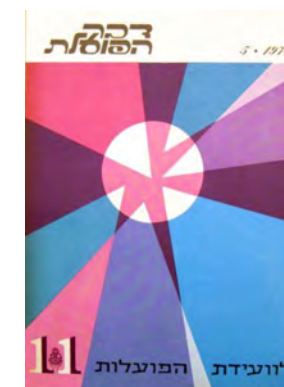

דבר הפועלת

ביום העצמאות השישים של מדינת ישראל, ב-2008, פגשתי בטקס יקיר העיר תל אביב את צביה כהן, אלמנתו של דוד כהן, מנכ"ל IBM בשנים שבהן עבדתי בחברה (1974-76). היא אמרה לי: "אביך היה העורך הגראפי של 'דבר הפועלת' בשנות ה-70, כאשר אני הייתי העורכת".

הלכתי למכון לבון ועברתי על החוברות של שנות ה-70. באף חוברת לא צוין עורך גראפי כלשהו ולא ניתן קרדיט לאף מעצב גראפי. מצאתי שני גליונות חגיגים. השער שלהם הודפס על נייר כרומו, בצבעים אחדים ובסגנון מודרני, מופשט, שבו השתמשו האחים שמיר החל משנות ה-60, כגון במודעות לבנק דיסקונט ובכרזות של ההסתדרות.

טלפנתי לצביה והיא אישרה שאמנם השערים של שתי חוברות אלו עוצבו ע"י שמיר. היא זכרה שני מפגשים עם אבי, הראשון במשרדה והשני בביתו. ראובן כהן, ראש מכון שנקר לתיעוד העיצוב בישראל, בא למכון לבון וצילם שערים אלו.

אלבום פרסים של סיגריות קדם

של דוד ויטל, שהיה סגנו של ז'בוטינסקי. הילדים הציקו לדוד, בנו של של הרוויזיוניסט. לא מצאתי את תמונת האב במהדורה שרכשתי.

כעבור חודשיים מצאתי מודעה בפלסטיין פוסט המפרסמת את האלבום. המאמר והמודעה נמצאים בארכיון הווירטואלי של מכון שנקר, ואילו האלבום – במשרדי.

אלבום נוסף הוא אלבום בולים של האחים בז'רנו. מצאתי מודעות של בז'רנו מראשית שנות ה-40, מודעות המפרסמות סיגריות עם בולים בתוך הקופסאות. לקראת סוף הקמפיין הם פרסמו מודעה ובה אלבום בולים שבו יכול מעשן סיגריות בז'רנו להדביק את הבולים שאסף. מבט אחד באיור של האלבום הזכיר לי את האלבום של אוסף הבולים שלי בילדותי. אני זוכר שנתתי את האלבום שלי למישהו, אך אני זוכר למי. ביררתי בהתאחדות הבולים, אך הם לא ידעו על כך דבר. שאלתי סוחרים בשוק העתיקות בכיכר דיזינגוף – איש לא שמע על כך.

ביום שישי אחד של שנת 2008 הודיע לי פשי אפטר ש"המשוגע" מציע למכירה בשוק העתיקות בכיכר דיזינגוף, אלבום פרסים של חברת הסיגריות קדם בעיצובם של האחים שמיר. הפרסים היו תמונות של אישים יהודים שהוכנסו לקופסאות הסיגריות והמעשנים התבקשו לאסוף אותם באלבום.

"המשוגע" דרש 150 שקל ואני סרבתי. כמה תרצה לשלם? שאל פשי, ואני אמרתי "תשעים עד מאה".

ביום שני טלפנתי לפשי והצעתי לשלם 50 שקלים תמורת סריקה. ופשי ענה: "אין צורך. קניתי את האלבום ב-100 שקל בשבילך והעברתי אותו לשנקר".

האלבום אינו מציין את מועד ההוצאה לאור. קבעתי את התאריך על פי ביוגרפיות של שני אנשים: (1) הוברמן, שבאלבום סופר ששבר את זרועו ב-1938; (2) ז'בוטינסקי, המתואר כאדם פעיל בדקתי בוויקיפדיה ומתברר שז'בוטינסקי נפטר ב-1940. האלבום יצא אפוא לאור ב-1939 או בראשית 1940.

כעבור שבועיים פגשתי ב"קופי בין" שברמת אביב ג' את פרופ' דוד ויטל. ביקשתי ממנו לצרף אותי לרשימת התפוצה שלו. הוא שלח לי בדואר מאמר שלו "Schooldays in Palestine: A Memoir". הוא מתאר שם כיצד גרם לו האלבום הזה צרות בבית הספר "אחד העם" שאליו עבר לפי דרישתו מגמנסיה הרצליה. בית הספר היה בעל נטיות חינוך שמאליות. באלבום הופיעה תמונתו של אביו

דגלי אומות אחים בדרנו

אלבום נוסף הוא אלבום בולים של האחים בז'רנו. מצאתי מודעות של בז'רנו מראשית שנות ה-40, מודעות המפרסמות סיגריות עם בולים בתוך הקופסאות. לקראת סוף הקמפיין הם פרסמו מודעה ובה אלבום בולים שבו יכול מעשן סיגריות בז'רנו להדביק את הבולים שאסף. מבט אחד באיור של

האלבום הזכיר לי את האלבום של אוסף הבולים שלי בילדותי. אני זוכר שנתתי את האלבום שלי למישהו, אך איני זוכר למי. ביררתי בהתאחדות הבולים, אך הם לא ידעו על כך דבר. שאלתי סוחרים בשוק העתיקות בכיכר דיזינגוף – איש לא שמע על כך.

בנובמבר 2010 כתב לי מיקי אנגל: "טלפן אלי. חדשות מדהימות". טלפנתי והתבררתי מיקי שעמיתו, אורי מירב בכרמיאל, שהוא אספן של קופסאות סיגריות, רכש אלבום בולים של בז'רנו. איזו שמחה! שוחחתי עמו בטלפון, הוא נענה ברצון לבקשתי, וסריקה של האלבום הגיעה למחרת היום. ואכן, היה זה אלבום הבולים שלי בילדותי. זכרתי שהעטיפה הייתה אפורה עם עיטורים וטקסט בכחול או בבורדו. הסריקה הראתה אפור וכחול.

באוגוסט 2010 נודע לי על אלבום נוסף של בז'רנו שעוצב על ידי האחים שמיר: דגלי האומות. איתמר לוי, בעליה של חנות הספרים של איתמר בזכרון יעקב, סיפר לי שמכר אלבום כזה לאספנית. ביקשתי שיקשר אותי עמה, אך הוא אמר שהיא אינה

מסכימה שהוא ייתן את שמה ואת כתובתה. בספטמבר מצאתי מודעה בעיתון "דבר" של אחים בז'רנו ממרץ או מאפריל 1939, המפרסמת את אלבום דגלי האומות. מודעה זו נשמטה מעיני כאשר עברתי על עיתון "דבר" לפני כשלוש שנים וכאשר עברתי על עיתון "הארץ" מאוחר יותר.

הדי אור, מעצב ואספן, שלח לרשימת התפוצה שלו בסוף יוני 2012 שאלה: "יש לי אלבום של דגלי האומות של חברת קדם וחסר לי דגל הולנד". ביקשתי אותו לשלוח לי סריקה של השער ושל הדף שבו מופיע הקרדיט של האחים שמיר. הוא שלח לי אותם ועוד ארבעה עמודים שבהם מופיעים איורים של ערים גדולות בעולם בליווי מטבעות ובולים. בסריקה של השער נשקף הפלש של המצלמה של הדי אור או של הסורק שלו. ביקשתי אותו לצלם שוב והוא ענה לי שאפנה את התלונה אל המעצבים, כי הם עיצבו שער כהה מאוד. עניתי לו שאני מתכנן לפגוש אותם בעוד שנים אחדות ואז אגיש להם את התלונה.

סמל הזמריה

גדעון יצר קשר עם יוסי פרוסט, שאמר שהוא עוסק עכשיו בהיסטוריה של הזמריה והבטיח לנסות למצוא מי עיצב את סמל הזמריה.

בארכיון הציוני המרכזי ישנה כרזה של הזמריה הראשונה, מעוצבת ע"י האחים שמיר. סמיכות הזמנים בין הכנסת הסמל לשימוש לזמריה – חודש אחד בלבד – מחזקת את ההשערה ששמיר עיצבו גם את הסמל, גם את הכרזה וגם את המודעה לזמריה.

גדעון שמיר ביקר ב-2010 בזמריה והבחין בסמל הארגון. הוא חשב שהוא דומה מאוד לאקס ליבריס שעיצב אביו, מקס, עוד כשהיה גדעון ילד. בבואו הביתה בדק את האקס ליבריס המודבק על חוברת תווים, והנה הסמל זהה. לפי היצירה שבחוברת התווים תיארך גדעון את האקס ליבריס ל-1950 או 1951.

נכנסתי לוויקיפדיה לערך "זמריה" וקיבלתי במקומה את "פרופס". אהרון צבי פרופס, כתוב שם, היה ממנהיגי בית"ר. הוא הקים אגודה לחגיגות זמר בשם "הזמיר". אחר כך ייסד את תחרות הנבל הבין-לאומית ומאוחר יותר – את פסטיבל ישראל.

כיוון שהוא היה בית"רי, בדקתי אם הוא נתן את הארכיון שלו לארכיון ז'בוטינסקי. נעניתי בחיוב: גם את הארכיון שלו וגם את של אשתו. ביקרתי במצודת זאב ומצאתי מסמך של אגודת הזמיר – בלא סמל – מאמצע יולי 1952, ומסמך נוסף – עם סמל – מסוף יולי של אותה שנה. זהו הסמל המופיע באקס ליבריס של גדעון בן ה-10 או ה-11.

בעיתון דבר מצאתי כמה מודעות המבשרות על פתיחת הזמריה הראשונה ב-6.8.52, כולן נושאות את הסמל.

עדיין אין בידי הוכחה לכך שאגודת הזמיר הזמינה את הסמל מסטודיו שמיר. ארכיון פרופס הוא ארכיון משפחתי ואינו כולל את כל החומר של הזמיר. מידע פיננסי יש רק לגבי הזמריה הרביעית.

תעודת זהות

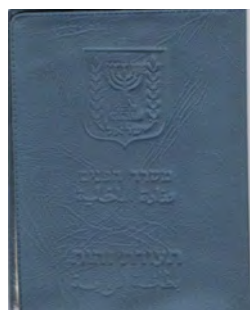
בקלסרים המסודרים של סטודיו שמיר מהמחצית הראשונה של שנות ה-70 מצאתי הזמנות וחשבונות של הסטודיו. שאבתי מהן מידע על עבודות שלא היה ידוע לי עליהן ושאינן נמצאות באוספים הציבוריים (ר' רשימת עבודות שטרם נמצאו).

אחת מהן היא תעודת זהות של מדינת ישראל. היא הוזמנה ע"י משרד הפנים ב-10.6.74. חשבונית הוגשה ע"י שמיר ב-24.7.74. פניתי למרשם האוכלוסין ונעניתי ביולי 2008: "אין ברשותנו דוגמאות של תעודות זהות מן העבר ובכללם התעודה המבוקשת".

כעבור שנתיים סיפרתי על כך לדיוויד סלע, העורך הראשי של אתר נוסטלגיה, והוספתי דברים חריפים על המרשם. הוא הציע לספר על כך בפינה השבועית שלו ברדיו. לאחר השידור התקשרו שני אנשים. הראשון לא הבין איזו תעודה אני מחפש. השני, אברהם מן, הודיע שיש בידיו תעודת

זהות של אמו המנוחה, שהוצאה באפריל 1974. ידעתי שזו לא יכולה להיות תעודה שעיצבו האחים שמיר, כי הם קיבלו את ההזמנה ביוני 1974 (אם כי לא בביטחון. לאחר 25 שנה במגזר הציבורי, אני מכיר את הטריקים: ייתכן שקיבלו הזמנה בעל פה, לפני הוצאת הזמנה רשמית). לא רציתי לאכזב את מר מן, וגם רציתי לראות את התעודה שקדמה לתעודה של שמיר. הגעתי לביתו בבת ים. הוא יצא לרחוב, נתן לי את תעודת הזהות של אמו והדגיש שזו מזכרת קרובה ללבו. נסעתי הביתה וסרקתי את התעודה – עטיפה ומספר עמודים פנימיים. כעבור שלושה ימים התקשר מן ושאל אם התעודה של אמו עוצבה ע"י שמיר. אמרתי לו את האמת והוא הבטיח לחפש את התעודה של אביו. פניתי לגנזך המדינה ונאמר לי שיש להם אוסף דרכונים, אך הוא חסום לציבור לשבעים שנה. ביקשתי לחפש תעודת זהות מ-1975. כעבור יומיים הגיע מייל: אין לנו אף תעודה.

עדיין נשארו לי שתי אופציות: לחפש בבתי אבות או בשוקי עתיקות.

מעריב - לוגו

עוד מילדות אני יודע שאת הלוגו של מעריב עיצבו האחים שמיר. בראשית 2011 עלה מעריב באתר "עיתונות היסטורית" והייתה זו הזדמנות לסייר בגליונות הראשונים. הבנתי מיד שראשי המדורים מעוצבים בסגנון שמיר מובהק. רק אחד מהם היה חתום ע"י שמיר.

דיברתי עם היועץ המשפטי של מעריב, יצחק ברמן (לימים – יו"ר הכנסת), והוא זכר את המשפט שבו תבע ידיעות אחרונות את מעריב על גניבת השם. הוא לא ידע דבר בקשר לסמלילים של המדורים.

גם עידו דיסנצ'יק, לימים עורך מעריב, לא ידע דבר. גם ארכיון מעריב לא מחזיק תכתובת עם אמנים שעבדו עבור העיתון.

העברתי את החומר למכון שנקר ותיארת לי לעצמי שהם יכתבו: "מיוחס לאחים שמיר".

בראשית אוקטובר פנה אלי ירום ורדימון וביקש את דברי ההספד שכתב על גבריאל שמיר עשרים שנה לפני כן. חיפשתי בתיק האבל – ולא מצאתי. הסתכלתי בתיק אחר באותה מגירה – ומצאתי לא רק את ההספד של ורדימון אלא גם את של שלום רוזנפלד. כך כתב, בין השאר: "הכרתי מקרוב בימים שפקד את משרדי מעריב ותרם את תרומתו לעיצוב חזותו החיצונית".

עיצוב אירית פקטור בהשראת לוגו מעריב

מעריב

חצאי כרזות

הבנתי שזו המחצית החסרה של הכרזה בקטלוג.
 עתה הייתה הכותרת: "50 שנה למות בנימין זאב הרצל", והתאריך העברי
 היה עתה שלם.
 שני ממכון שנקר איחדה את שני החצאים לכרזה אחת שלמה.

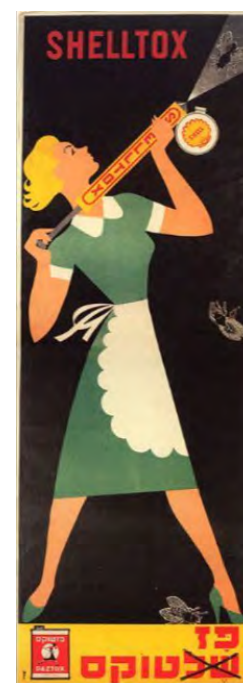

בראשית 2008 פנתה אלי עדי
 יפת פוקס וסיפרה לי כי היא מכינה
 ספר לקראת שנת ה-60 המתאר
 חפצים ביתיים. היא רצתה להציג
 פליט ולידו כרזה של פזטוקס
 בעיצוב האחים שמיר. את הכרזה
 היא ראתה בגלריה פרקש. הכרתי
 את הכרזה: תחת הכותרת "הקץ
 לזבוב וליתוש" צועדת באון עקרת
 הבית האלגנטית, זו שעיצבו שמיר
 עבור פזקים.

נדהמתי לראות שרק פלג גופה התחתון של עקרת
 הבית מופיע בעותק של פרקש. הבנתי שמונחת לפני
 חצי כרזה.
 שכנעתי את עדי לוותר על חצי כרזה צבעונית לטובת
 מודעת שחור/לבן שלמה.

בספטמבר 2012 ראיתי את הכרזה במלואה
 בתערוכה של אוסף רוני דואק. אז התברר לי שהכרזה
 מורכבת משני גליונות: באחד פלג הגוף העליון, ואילו
 בשני פלג הגוף התחתון.

בקטלוג "אוסף גבריאל ומקסים שמיר" של הארכיון
 הציוני המרכזי נמצאת כרזה תמונה. הכותרת: "50 שנה
 למות". מתחתיה – פורטרט של הרצל ולמטה – תאריך
 עברי משובש: "תרס"ד - כ' ת'".

ב-21.11.11 הפנה אותי מנהל קדם מכירות פומביות
 לאתר שלא הכרתי: The Palestine Poster Project
 Archives. דפדפתי ב-4,200 הכרזות ומצאתי כרזה
 שכותרתה "בנימין זאב הרצל". ומתחת לכותרת: "העבודה תספק לנו את הלחם,
 הכבוד והחירות". ובתחתית הכרזה: "מוז - תשי"ד".

שטרות אחרי 50 שנה

שהאחים שמיר עיצבו את הצד הקדמי של השטרות בסדרה ואילו יעקב צים את הצד האחורי. דמויות החלוצים הופיעו על הצד הקדמי של שטר 50 ל"י.

סיימנו את התכתובת בנימה ידידותית, ולו ידעתי שהוא מתכוון להתפטר בתוך שבוע הייתי אפילו מאחל לו הצלחה והנאה בתפקידו הבא.

כעבור שבועיים שלחה לי שני ברבר ממכון שנקר סקיצה של הצד האחורי של שטר לירה אחת, הדייג, סקיצה זהה לשטר שהונפק. על הסקיצה חתימה של שמיר. שלחתי את הסקיצה לד"ר רחל ברקאי. היא הודתה שנפלה טעות ברישום הקרדיט בקטלוג של הבנק והבטיחה לתקנו. כעבור יומיים שלחה לי שני סקיצה של הצד האחורי של שטר 5 ל"י, הפועל, ובפינה השמאלית למטה – האחים שמיר.

לקראת הפריימריז במפלגת העבודה בספטמבר 2011, יצא לאור ספרה של שלי יחימוביץ' "אנחנו" (הוצאת עם עובד). על השער – דמויות חלוצים שנלקחו משטר 50 לירות של בנק ישראל, שטר שעיצבו האחים שמיר ב-1959. בשער הפנימי כתוב: "עיצוב העטיפה והספר: יהודה דרי".

כתבתי מייל לירון סדן, מנכ"ל ההוצאה, ובו מחיתי על הפרת זכויות יוצרים ועל אי מתן קרדיט לאחים שמיר. הוא ענה אחרי יומיים שאין כאן הפרת זכויות יוצרים שכן יש בידי חוות דעת האומרת שהאיור נמצא ברשות הרבים. הקרדיט מופיע על גבי העטיפה האחורית:

על העטיפה: פרט מתוך שטר של 50 ל"י, 1960. ציור: האחים שמיר ויעקב צים. עיצוב

העטיפה: יהודה דרי. ענתי לירון סדן שאין כיום כל מידע על ההסכם בין שמיר לבנק בשנת 1959. על פי מדיניות בנק ישראל כיום, זכויות היוצרים של עיצוב שטרות עוברות לרשותו של הבנק. אם אמנם הזכויות על השטרות שהונפקו ב-1959 הן בידי הבנק, אין פירושו שהן public domain. בנוגע לקרדיט הסברתי, כפי שידעתי באותו יום ובחמישים השנים שלפניו,

שוב שלחתי לרחל ברקאי וקיבלתי תשובה: יופי. תודה. לקח לי 24 שעות להיזכר שיש לי במגירת האחים שמיר שטרות מודפסים מן הסדרה הזו (עם הדפס רכב-SPECIMEN).

בחנתי את השטרות והנה מה שמצאתי:

1/2 לירה, חיילת נח"ל – י' צים אחים שמיר

1 לירה, דייג – אחים שמיר

5 לירות, פועל – אחים שמיר

10 לירות, מדען – י' צים אחים שמיר

50 לירות, חלוצים – אין קרדיט

בולים צצים לאחר מחצית המאה

דיוויד סלע, העורך הראשי של אתר נוסטלגיה, העביר לי ביום ראשון, 2 בינואר 2011, מאמר שמצאה עובדת שלו, ניצה וולפנזון, בגליון מעריב מ-1957. במאמר מדווח על גניזת בולי אישים על ידי השירות הבולאי. בול על אחד העם ובול על אושישקין, שניהם בעיצוב שמיר, לא יונפקו. המאמר מתאר את קורות חייהם ואת פעילותם של האחים שמיר.

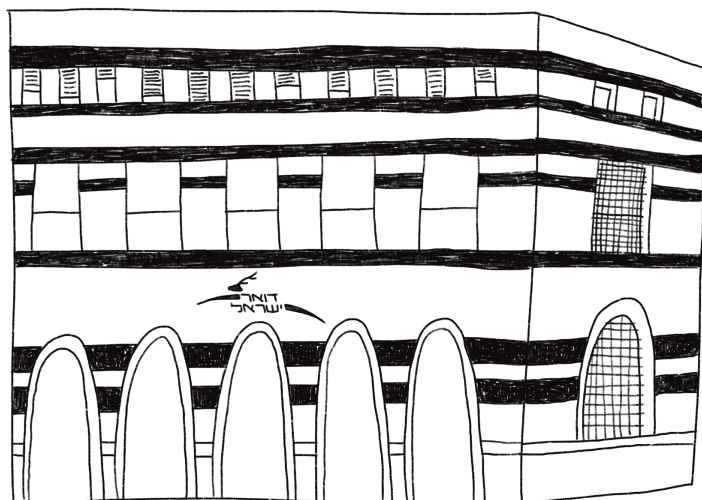

בדקתי בקטלוג של השירות הבולאי ולמדתי שבול אושישקין יצא ב-1978 בעיצוב צבי נרקיס. אחד העם חיכה עד 1996 ודיוקנו הופיע על בול 100 שנה ל"השילוח" בעיצובו של מעצב אחר.

פניתי לינון ביילין, בעבר מנהל השירות הבולאי וכיום עובד בהתנדבות בארכיון של השירות, והוא הפנה אותי לגידי מרינסקי, מנהל ההנפקה. לבי נפל: היה לי ניסיון קשה עם מרינסקי כאשר ניסיתי לקבל רשות לחפש בארכיון של השירות מעטפות יום ראשון של שמיר. רק בהתערבות מנכ"ל חברת הדואר נאלץ מרינסקי לערוך מחקר.

בתוך שלושה ימים קיבלתי תשובה: משירות הלקוחות של השירות הבולאי: "הנה ההצעות של אחד העם ושל אושישקין. והנה סקיצות גולמיות לבול דוד רמז, בול ברל כצנלסון ובול הרב קוק". הם הציעו לשלוח דיסק ברזולוציה גבוהה ישירות למכון שנקר.

בעקבות האחים בז'רנו

ב-13 ביולי קיבלתי ממוטקה נאור את הדיסק. הכנסתי אותו למחשב וזה מה שהתגלה:

(1) "יומן מטרופרמונט-שמיר". תאריך: 30.11.40. קריקטורות על האחים בז'רנו ועובדים במפעלים, מצוירים בטוש שחור (לפי עדות משה, הארכיבאי של בית קריניצי), בפורמט של גלויות. בין הגלויות – תזמורת הפרסום: גבריאל ומקסים שמיר פריידמן (הפרסומאי של בז'רנו).

(2) "פנטסיה". טקסט: פריידמן. ציורים: שמיר. קריקטורות על האחים ועובדים נוספים על רקע המלחמה העולמית, בפורמט חוברת גרמושקה. על פי קריקטורה "כיבוש טריפולי" יכולתי לתארך את החוברת לשנת 1943. קריקטורה אחת מראה את שני האחים שמיר: גוף אחד עם שני ראשים (גבריאל ומקסים), וכותרת: "טובים השניים מהאחד". על הרצפה מונחות שלוש עבודות גראפיות. את שלושתן מצאתי כמודעות ש/ל בעיתונים יומיים, אך לפי גודלן בקריקטורה הן נראות ככרזות. האחת - סיגריה אדם (כך במקור, בחולם חסר). מיכה ריס אמר לי שהכרזה נמצאת באוסף שלו. מצאתי בעיתון "תשע בערב" צילום של בנין שעל גגו שלו הותקנה כרזה ענקית, 5-6 מטר גובהה, של אודם. הכרזה השנייה היא של סיגריית סימון ארצט. לא היה ידוע לי עד כה שהייתה כרזה כזו. כרזה שלישית - מיצי פירות של עסיס. כשראיתי בפעם הראשונה את המודעה עם אותו אימג' בעיתון דבר, עלתה בזיכרון שלי כרזה צבעונית. בכתבה על תערוכת שמיר ב-1940 הוזכרה הכרזה "עטרת פירות" וצוינה לשבח הצבעוניות שלה. האם מדובר על כרזת המיצים?

ב-1961 עבדתי עם פריידמן בפרסום באור. הוא היה אחראי על עסיס. זכרתי אותו מחגיגת בר-המצווה שלי, שנערכה בביתו של אבי. פריידמן ניגן בפסנתר, על ראשו כובע קש של נשים, ואמנון אריאלי עמד לידו ושר.

ב-13 במאי 2009 התקשר אלי ד"ר מרדכי נאור ואמר שהוא מכין ספר על מפעלים תעשייתיים ברמת גן. הוא נפגש עם שתי בנות של בז'רנו, והן הראו לו חומר היתולי שציירו האחים שמיר. חומר זה שימש ככל הנראה לצרכים פנימיים של המפעלים המשפחתיים: "עסיס" ו"סיגריות בז'רנו". הוא אמר שהוא מוסר את החומר לבית קריניצי לסריקה ושאני אקבל דיסק.

כעבור חודש שלח לי מוטקה את מספרי הטלפון של שתי היורשות. טלפנתי לאילנה רביב, בתו של שמעון (שימון) בז'רנו. היא סיפרה לי שהאחים שמיר והאחים בז'רנו היו ידידים גם מחוץ לשעות העבודה. היא זוכרת מילדותה שיחות בבית על שמיר וגם ראתה עבודות גראפיות. היא זכרה אלבום בולים שהוציאה חברת הסיגריות.

בת דודה, יעל קנטור, היא בתו של יוסף (פפו) בז'רנו. רובי הציעה שנשווה את מספר הטלפון שנתן מוטקה עם מספר הטלפון של עו"ד ישראל קנטור, המופיע בספר חבר הנאמנים של אוניברסיטת תל אביב.

ביננו! אכן זו יעל, אשתו של ישראל. שניהם אירחו לפני שנים אחדות משלחת של תובעים כלליים מארה"ב שאירחה רובי בארץ. טלפנתי אליה, הצגתי את עצמי, והיא אמרה שהיא מכירה איזה יורם שמיר.

היא לא ידעה להוסיף פרטים על החומר ההיתולי שהתגלה בביתה.

ממרחק הזמן ייתכן שאני מחליף בתפקידים. באותה עת היה התקציבאי הבכיר בבאור שמואל ורשבסקי. השארתי לו הודעה שאני מחפש את פריידמן. פריידמן מן הסתם אינו בין החיים. הוא היה אדם מבוגר מאוד עוד כשהתחלתי לעבוד בפרסום באור. על כל פנים, שמואל שב אלי עם מספר הטלפון של רפאל, הבן.

התברר שרפאל נפטר. דיברתי עם אלמנתו ועם בתו והן שלחו לי כרטיס ברכה להולדת רפאל שעיצב גבריאל שמיר.

בתערוכת הקריקטורות על סמל המדינה (אפריל-יולי 2007) השתמשתי בקריקטורה שציירו האחים על עצמם ב"פנטסיה" והיא מופיעה גם בקטלוג של התערוכה.

בולי קק"ל

נסעתי לירושלים לארכיון הציוני, עיינתי בקטלוג וגיליתי רק בול אחד שלידו צוין שם המעצב. זה לא היה שמיר.

חזי אמר לי שהם מתכוננים להוציא לאור קטלוג חדש. ביקשתי אותו שיציין את שמות המעצבים.

התברר שהתיקים של מפעל הבולים נמצאים בארכיון הציוני. ייתכן שיש בהם מסמכים המעידים על זהות המעצבים של הבולים.

מצאתי התכתבות בין מחלקת הבולים של קק"ל לבין הסתדרות המורים ובה נידונה סדרה "כבד את מוריי". את הסדרה עיצבו האחים שמיר.

רציתי לוודא שאת הבולים הנמצאים אצלי אמנם עיצבו האחים שמיר וכן לברר את מועד ההנפקה. שאלתי בהתאחדות הבולאים אם יש להם קטלוג המציין את שמות המעצבים. התשובה הייתה שלילית.

ביקרתי בביתו של אריה לינדנבאום, לשעבר בעל טור פילטליה בעיתון הארץ, אלא שהייתה לו רשימת בולים בלבד, בלא שמות המעצבים. אגב, הוא הציג לפני אוסף מרשים ביותר של בולים, של אגרות ושל גלויות מהשואה. הבאתי אליו את פרופ' דינה פורת, ראש המכון לחקר האנטישמיות באוניברסיטת תל אביב.

דיברתי עם גדעון להריס, לשעבר ראש מפעל הבולים של הקרן הקיימת לישראל, והוא הפנה אותי לקטלוג של סידני רוכלין. הקטלוג נמצא בספריית ההתאחדות ואין בו שמות מעצבים.

בתייה לשם מהארכיון הציוני המרכזי הפנתה אותי לקק"ל. האנשים שם לא ידעו על מה אני מדבר ובלית ברירה כתבתי פניה באתר.

קיבלתי תשובה מחזי, חשב אגף החינוך של קק"ל: יש קטלוג של J. Kaplov משנת 1937. ליד חלק מהבולים מצוין שם המעצב.

עלילותיהן של שלוש כרזות

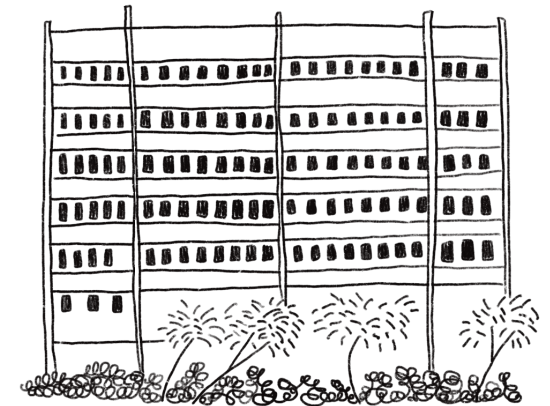

בראשית שנות ה-80 גייסתי את אבי, גבריאל שמיר, לעבודת פרו בונו עבור אוניברסיטת תל אביב, שהייתה באותה עת בקשיים כספיים. אחת העבודות הראשונות הייתה כרזה של נוף הקמפוס, והיא נועדה להיות מוענקת כשי לתורמים. שמיר יצר קומפוזיציה של שבעה בנינים על פי

דימוינו ולא על פי מיקומם הפיזי בקמפוס. הוא הוסיף מעין אמפיתיאטרון ותיבל בעצי דקל. את הכרזה צייר בפחם על נייר חום ואת החלקים הבהירים – בצבע לבן.

הציור המקורי נעלם. המלב"ד במחלקת אספקה טען שהחזיר אותו לאגף קשרי חוץ, והאחראית באגף נשבעה שמעולם לא קיבלה את המקור. כאשר הלך שמיר לעולמו, עדיין לא נמצא הציור. כעבור שנים אחדות בוצע שיפוץ כללי במשרדי האגף: לפני סיווד הקירות הוזזו כל הרהיטים במדור הצילום. מאחורי ארון מתכת נתגלה האוריגנל. עם פרישתי מן האוניברסיטה ב-2004, ביקשתי את רשותו של הממונה עלי, יחיאל בן-צבי, לקחת את הציור לביתי. הוא נעתר ברצון.

הכרזה הודפסה בגרסאות נוספות, שעוצבו על ידי גילי בל פרידמן באגף קשרי חוץ. בכולן שימש הציור של שמיר רקע בצבעים חוורים ועליו הודפסו הכותרת והטקסט.

עבור מרכז הספורט של האוניברסיטה, עיצב גבריאל שמיר כרזה לשבוע הספורט הבין-לאומי לסטודנטים. במרכז הכרזה צייר כדורסל ועליו כובע אקדמי עם גדיל זהוב. ברקע יש שישה גוונים של כחול. את הציור המקורי

ראיתי מספר פעמים בכל שנה, כשהשתתפתי בשיבות במרכז. הוא היה תלוי בשורה של כרזות מודפסות. לאחר הסתלקותו של שמיר, הצעתי לאריה רוזנצווייג, מנהל המרכז, עסקת חילופין: אביא לו כרזה מודפסת ממוסגרת והוא ייתן לי בתמורה את המקור. למרות שידע שאין בעסקה כל היגיון כלכלי, הוא עשה מחווה לזכרו של שמיר. המרכז השתמש ללא בקשת רשות באלמנט המרכזי, הכדור עם הכובע האקדמי, להנפקת מדליות ספורטאים מצטיינים. נודע לי על כך במקרה, כעבור שנים, והחלטתי לא לעורר מהומה.

ב-1989 ארגנה פרופ' יפה קידר כנס בין-לאומי לחקר סרטן השד. לאחר שהתבקש לעצב כרזה לכנס, התלבט שמיר במשך ימים כיצד לתת ביטוי חזותי לנושא הכנס. צילומים קליניים הוא דחה על הסף. צילומים של שדיים בריאים נראו לו בלתי מתאימים למוסד ציבורי. אז עלה בדעתו שעירום באמנות המערבית קיבל הכשר אפילו תחת שלטון הכנסייה, בתנאי שהוצג בקונטקסט של אירוע מיתולוגי או היסטורי, אך לא בקונטקסט ארוטי. שמיר בילה שעות רבות בספריית האמנות שבביתו, עד שמצא שד לתפארת, כשר למהדרין: "לילה", פסל של מיכלאנג'לו המוצב על קברו של ג'וליאנו דה-מדיצ'י בפירנצה. יפה קידר היתה מרוצה מאוד מן הרעיון, הזמינה תצלום של הפסל בגובה 2.5 מטר והורתה להעמידו על במת הכנס.

לאחר הכנס עבר התצלום לסדנה של האחראי על השילוט באוניברסיטה, יוסי ברונז, והוצב מאחורי כסא המנהלים שלו עד שפרש והגיע תחתיו מחליף חובש כיפה.

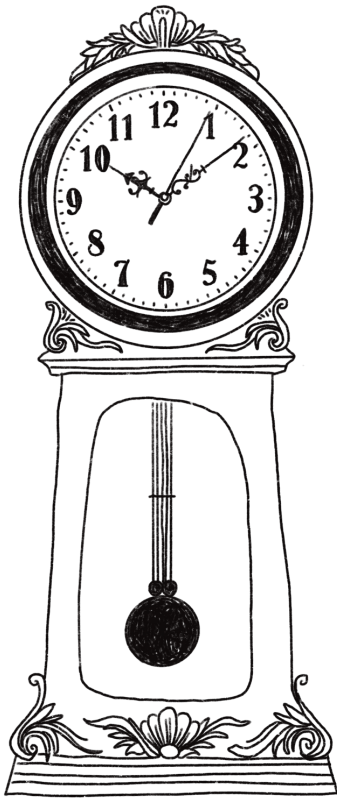
מה הקשר בין בן גוריון, חתונה שלא הגיעה, מעצר בשדה התעופה ושעון אורלוגין?

הקשר ברור, ישיר ומובן, ואם לא, אז לאחר קריאת הסיפור הזה הכול יתבהר.

רעיון ייצור השעונים עלה בשנת 1947 במוחו של המהנדס דוד לשם, בנו של שען. הוא הגיע למסקנה כי שעונים קשה לייבא אך כוח האדם בארץ יהיה מסוגל לעמוד במשימה של הרכבת שעונים. בשנת 1950 הוא ייסד בית חרושת לשעונים בשיתוף קבוצה אמריקנית שבראשה עמד מר' בראודי (או ברוידא), נשיא הסתדרות ציוני ארה"ב לשעבר ושהייתה מיוצגת על ידי מר מאיר הארטמן ממנהלי "עמידר".

בית החרושת נקרא "אורלוגין" והוא הוקם בתל בנימין, לימים רמת גן. נרכשו מכונות אוטומטיות, וכפי שנכתב בעיתונות באותם ימים: "החדישות ביותר בעולם".

המפעל החל לעבוד ב-1950 בשיטת הסרט הנע וחץ ממנגנוני השעונים המיובאים הכול נעשה בארץ (והרי מה יש בשעון חץ מהמנגנון שהוא לב העניין, הלא כן?). היצוא לאחר שנת פעילות אחת היה בעיקר לארצות סקנדינביה, אבל גם אמריקה ודרום אפריקה גילו התעניינות ב-4000 השעונים שיוצרו בכל חודש בחודשו (ובנתון אחר 200 שעונים ו-200 שעונים מעוררים בכל יום. החשבון לא כל כך מסתדר לי).

המפעל עבד ביעילות, וכפי שנכתב בזמנו על 30 עובדיו: "...ברובם עולים חדשים, והללו גילו הסתגלות מפתיעה לעבודה, ומכאן האחוז הנמוך של תאונות עבודה במקום...". בנוסף לעובדים היו גם שני מומחים מחו"ל שפיקחו על הייצור ודאגו שגם הפסולת תיכנס לשימוש חוזר "כי אין העת מתאימה לבזבז כלשהו".

לאחר שנת עבודה צופה מר לשם לעתיד ומאמין כי תהיה התפתחות נאה ביותר של המפעל, הן מבחינת השיווק המקומי והן מבחינת היצוא לחו"ל. בנוסף מציין מר לשם בראייתו החדה לעתיד לבוא (והוא בוא יבוא, את זאת תראו בהמשך): "יש לי יסוד מוצק לתקוותי זו [של התפתחות המפעל], במידה שהגורמים הנוגעים בדבר יתייחסו לכך בתשומת הלב הראויה".

במהלך פעילות המפעל התחילו לייצר שעוני שבת חשמליים, והכוונה הייתה שהם יהיו זולים ב-20% משעונים דומים מתוצרת חוץ ומן הסתם גם טובים יותר. בסדרה הראשונה תוכנן לייצר כ-5,000 שעונים מהסוג הזה.

ענן קטן מתחיל לרחף מעל המפעל החדש והיפה בצורה של קשיים בהשגת הרישיונות של יבוא חומרי הגלם וכן בהצפת השוק המקומי בשעונים מוברחים.

בשנת 1954 מאשים ביח"ר "אורלוגין" את משרד האוצר במדיניות עויינת, כגון שהאוצר מסרב לתת הקצבת מטבע חוץ וכן שמדיניות משרד האוצר היא העדפת עסקות טרנזיט משולשות במקום עידוד היצוא המקומי. אורלוגין מאיים שבעקבות כך הוא יאלץ לסגור את שעריו.

האוצר לא החריש, אלא ענה כי לא כך הדבר והתריס כי בית החרושת לא עמד בהתחייבויותיו לייצור וליצוא, וכן כי הדיווח על ארבעים עובדים במחלקת השעונים ליצוא הוא שקרי, והמפעל הוא למעשה בית חרושת למתכת, ובסך הכול יש מספר זעום של עובדים במחלקת השעונים. משרד האוצר טען כי אורלוגין דרשה מונופול על ייצור השעונים באמצעות הטלת איסור על שתי חברות אחרות לייצר שעוני יד ולשווקם בארץ. כמו כן הם גילו כי אורלוגין מביאה ארצה מנגנונים גמורים ובלתי מפורקים. בקיצור, שום

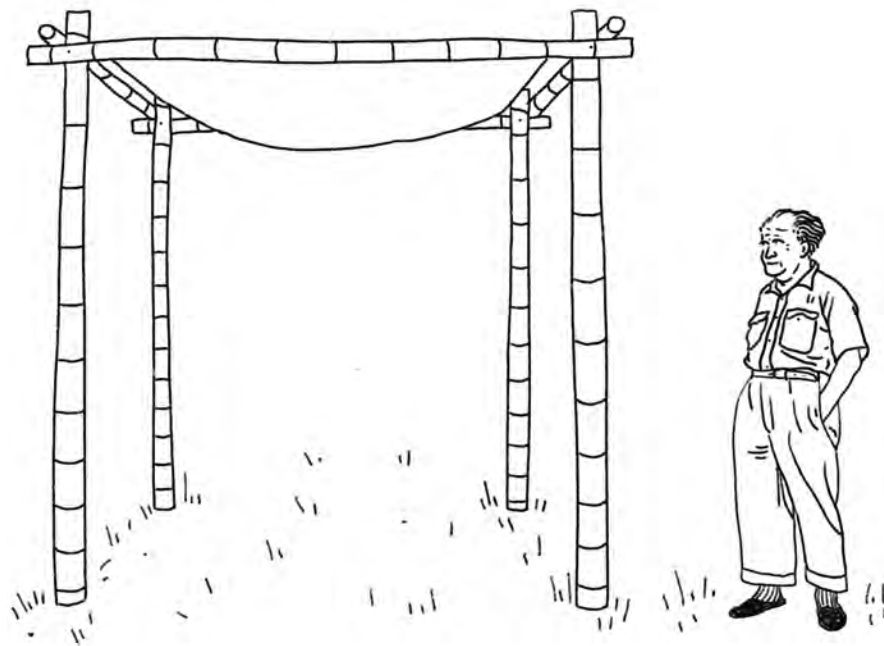
דבר לא השתנה בשישים השנים האחרונות. בצל הוויכוחים והיעדר הסיוע, המצב הקשה שהחל כעננה קטנה הפך לסערה גדולה. ואף על פי כן, במרץ 1956 מוצא המהנדס דוד לשם זמן להתחתן. רבה הישיש (כבר אז) של רמת גן, הרב ש"ז לנדרס, קידש את ד"ר רננה בן גוריון ואת המהנדס דוד לשם בטקס נישואיהם בבניין המועצה הדתית ברמת גן. הורי הכלה, להפתעת כולם (ונושא זה שווה בדיקה) לא נכחו בטקס הנישואים וכך גם אחות הכלה, הגברת בן אליעזר. את מוטות החופה החזיקו מזכירו הצבאי של שר הביטחון (סגן אלוף נחמיה ארגוב), מפקד הצנחנים ועוד שני קצינים. נכחו עמוס בן גוריון וכן המזכיר הכללי של בית חרושת אורלוגין, מר דוד מונבז (שהפך לחתנו של לשם בעקבות היותו בן משפחה של פולה בן גוריון. הוא יוזכר בהמשך).

המצב הולך ומחמיר, ושנה לאחר מכן (בשבעה ביולי 1957) נחשד בעל בית החרושת, ידידנו מר לשם, בהברחת מטבע חוץ. לשם עמד להמריא משדה התעופה בלוד עם עורך דין תל אביבי כדי להמשיך בחו"ל משא ומתן מסחרי. לאחר שעורך הדין עבר את הבדיקה במכס, הוכנסו לכיסו המחאות בלירות שטרלינג. אנשי המשטרה הבחינו בכך ועצרו במקום את לשם כחשוד בביצוע המעשה. בשנה זו נפטר לשם. חתנו, מונבז, נעצר מספר חודשים לאחר מכן בשדה התעופה כאשר חזר מארה"ב. כל המסמכים שאותם נשא נלקחו לעיון רשויות החוק, לבדיקתם ולניתוחם.

המפעל שהוקם בקול תרועה רמה נסגר בשנת 1958 והיה צו של מינוי מפרק זמני/כונס נכסים שניסה לדאוג ל-43 עובדי המפעל. עם צו הפירוק הסתיים מאבק ממושך של מפעל שעונים זה. ייצור השעונים בארץ נפסק למעשה, מאחר שגם בית החרושת המתחרה פשט רגל לפני כן. במאי 1959 קנו את המפעל מר י' דוביצקי וחברת תרמאוויל, וכאן מסתיים סיפורנו על בן גוריון, על חתונה שלא הגיעה, על מעצר בשדה התעופה ועל שעון אורלוגין.

הדי אור

(האחים שמיר עיצבו סדרת מודעות לשעוני אורלוגין)

אספנים, היזהרו מזיפנים!

בפברואר 2013 הוצעו לאספן אמנות גדול מספר עבודות שהוצגו כעבודות חתומות של האחים שמיר, אחדות בתחום הבולאות ואחדות בתחום שטרות כסף.

מעטפה של בול ירושלים 1949 עם חותמת לציון כינוס האסיפה המכוננת (הכנסת הראשונה) ולצד הבול סקיצה בשחור-לבן. חתימות שני האחים מזויפות. הבול נראה אמתי אך הסקיצה אינה דומה לסקיצה הצבעונית שהופיעה בתערוכת גרפיקה עברית של מוזיאון תל אביב ב-1999. וכאילו לא די בכך, נתגלו עוד שתי מעטפות עם בול ירושלים וציור של שער בחומה עם חתימות מזויפות של מ' שמיר ומעטפה של בול הנגב 1953 עם הקדשה

"ממעצב הבול" (באנגלית). על פי קטלוג של השירות הבולאי מעצב הבול היה ראובן רובין, "בעיבוד וינד-סטרוסקי". בנו, דיוויד רובין, פסק בביטחון כי החתימה אינה חתימתו של אביו. על המעטפה ציור של שמיר ובו מפרץ אילת. ברקע, בערפילים מעל הרי אדום, עיר צפופה עם רבי קומות. הכותרת - "אילת וחזונה".

מעטפה דומה הציע ליוזם שמיר סוחר בולים בדיזנגוף סנטר. על מעטפה זו

נוספו מספר אלמנטים: תאריך - דצמבר 1950 (באנגלית) ואנייה במפרץ. טקסט של קרוב לחמישים מילים בא במקום ציור החזון - העיר הצפופה. החתימה של מ' שמיר - מזויפת.

האספן הגדול קיבל גם ארבע הצעות שהוצגו בפניו כסקיצות של האחים שמיר לשטרות כסף של בנק ישראל מ-1959.

שטר 5 לירות ושטר 50 לירות נראים כהעתקים לא מוצלחים מן השטרות המקוריים. שני שטרות נעשו על פי סקיצות הנמצאות בארכיון הציוני המרכזי והוצגו במוזיאון תל אביב.

הזיפן אינו מקצוען. בציור האמור להיות חצי לירה הוא לקח את הרקע החקלאי של שטר חיילת הנח"ל עם דמות פועל משטר 5 הלירות. כל מי שראה כרזות סוציאליסטיות, קומוניסטיות או ציוניות יודע שפועל חבוש כובע קסקט הנושא פטיש איננו אייקון של חקלאי אלא של עובד תעשייה.

כל "הסקיצות" נושאות חתימות מזויפות של מ' שמיר. המחיר - אלפי דולרים.

שקופיות פרסומת בקולנוע

בקלסרים של גדעון שמיר מצאתי מכתבים מ-1934 של האחים טאונס, יבואני משאיות ואוטובוסים, הדנים בהזמנת שקופיות לקולנוע. מכאן הסקתי שסטודיו שמיר עסק גם בשקופיות.

רעיה נבו מאיגוד המפרסמים (כיום איגוד השיווק) הפנתה אותי לאסף רזניק, הבעלים לשעבר של שפט יאה נאה. הוא אמר לי ש"מסר" את החברה לעובדיו ונתן לי את שמה של העובדת הבכירה. היא סיפרה לי שהם "לא שמרו את השקופיות כשסגרו את החברה".

רעיה נבו הפנתה אותי לזכיינים נוספים של פרסום בקולנוע: דיברתי עם שמעון כהן, בעליו של פרסום בר-כהן, והוא אמר: יצאתי מהתחום לפני 20 שנה. לא נשארו לי שקופיות. את שלמה אבוטבול, בעליו של אורקולטון, לא הצלחתי לאתר.

בערב לזכר קולנוען ישראלי הציג ד"ד גרוס, מומחה לתולדות הקולנוע הישראלי, מספר סרטי פרסומת מסוף שנות ה-20 ושנות ה-30. פניתי אליו והוא הציע שאתקשר לעו"ד אליעזר ריבלין בירושלים (אחיו של יושב ראש הכנסת דאז), אספן של שקופיות. ריבלין ביקש שאשלח לו רשימה של מפרסמים שעבדו עם האחים שמיר. לאחר חודשים אחדים הודיע לי שבאוסף שלו יש רק שקופיות של מפרסמים ירושלמים.

בדקתי בארכיון של החוג לקולנוע של אוניברסיטת תל אביב - אין. בסינמטק של תל אביב - אין. בסינמטק ירושלים - אין. בחנות פלשתינא בשוק הפשפשים ביפו - אין.

ראודור ורדימון, מבניו של ורדימון (בעליו של קולנוע אלנבי), אמר לי שבעלי בתי קולנוע לא החזיקו אצלם שקופיות אלא החזירו כל שבוע את השקופיות לשפט יאה נאה.

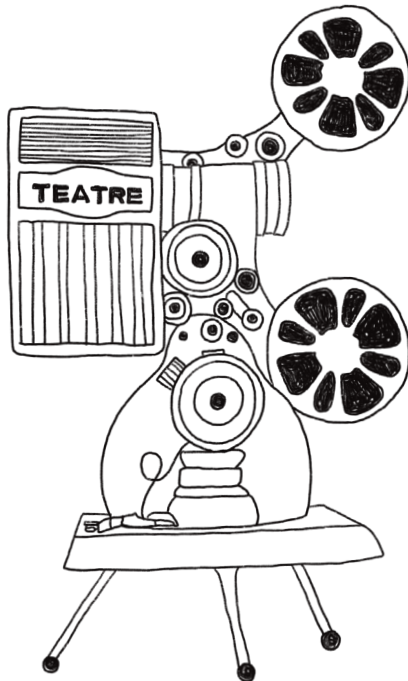

בדקתי בפורום פילם. מזכירת המנכ"ל הודיעה לי שהבעלים של החברה איננו יודע איפה מחזיקים שקופיות.

ב-20.9.08 קיבלתי ממייכה ריס קטלוג של אגודת הצירים (כן, זה האיות המדויק) העברים לגרפיקה שמושית בארץ ישראל מ-1936. האחים שמיר יוצגו בארבע עבודות: שתי כרזות (המונח בקטלוג - מודעה), מודעה לעיתון ושקופית לקולנוע (המונח - דיאפוזיטיב).

השקופית עוצבה עבור חברה א"י לאוטומובילים בע"מ ומפרסמת את פורד. כל העבודות בקטלוג מודפסות בשחור בלבד וכך גם השקופית של שמיר.

השקופיות באותם זמנים הודפסו על פילם בגוויי שחור-לבן בלבד. לאחר מכן הן נצבעו ביד. אמי היתה עובדת בבית בלילות, לאחר יום עבודה בסטודיו, בצביעת דיאפוזיטיבים ומכאן ההיכרות האישית שלי עם התהליך.

עבודה ראשונה בארץ ישראל

ערן ליטוין שלח לי מודעה של סיגריות "אמיר" שהופיעה בנובמבר 1934 ב"כלנוע". זהו מועד סמוך מאוד לעלייתם ארצה של מקסים שמיר ושל רעייתו מוסייה (כנראה באוקטובר). גבריאיל שמיר ורעייתו פנינה (שניהם גרפיקאים) הצטרפו למקסים במאי 1935.

על התקופה שבה עבד פה מקסים בגפו ידעתי אך מעט. בתיקים הנמצאים אצל בנו גדעון שמיר מצאתי התכתבות שלו עם האחים טאונוס, יבואנים של משאיות ואוטובוסים. שם מוזכרת עבודת עיצוב והפקה של שקופיות פרסומת בקולנוע. החיפוש אחר שקופיות הניב עד כה רק שקופית אחת (שנקראה אז דיאפוזיטיב): פרסומת לפורד. צילום שחור/לבן הופיע בקטלוג משנת 1936 של "אגודת הצירים העבריים לגרפיקה שימושית בארץ ישראל".

מיקי אנגל, אספן קופסאות סיגריות, כתב לי שסיגריות "אמיר" היו מותג של מספרו. כעבור חמש שנים עבדו שמיר עבור המתחרים: האחים בז'רנו.

המודעה חתומה "ש" בעיצוב מיוחד המציין את השם שפטלוביץ', שם משפחתם המקורי של מקסים ושל גבריאיל. את השם שמיר אימצו ב-1935 כאשר הקימו יחדיו את הסטודיו שלהם. הם המשיכו להשתמש ב"ש", שעיצב כנראה מקסים, כחתימה על המודעות. לפי מודעה לפרסום עצמי שהתפרסמה בעיתון הארץ ב-1936 הם כתבו "סטודיה", כפי שמבטאים ברוסית.

"כלנוע" היה דו-שבועון מצויר שיצא לאור בשנים 1930-1935 ע"י נחום איתן (איתן) (1902-1976).

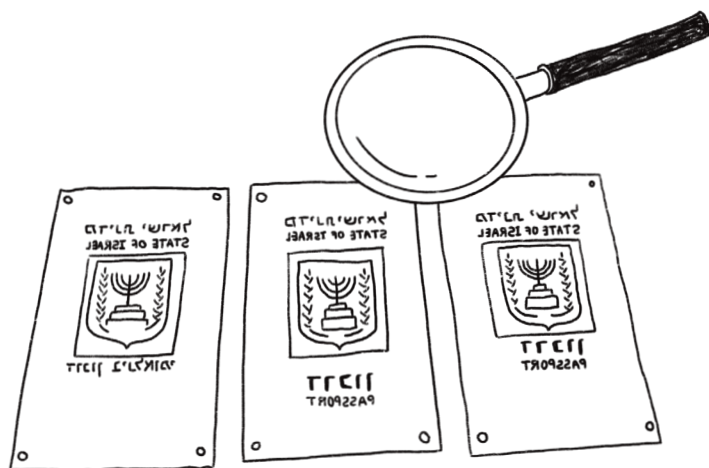
"מצויר" היה תרגום מ Illustrated, ואין פירושו שהעיתון היה מלווה בציורים אלא שהטקסטים לוּוּ בציורים ובצילומים. כיוון שאיתן היה בעל צינקוגרפיה (הראשון בארץ, לפי ויקיפדיה), אפשר להבין איך יכול היה להרשות לעצמו להפיק עיתון עם גלופות רבות. הכותרת לקטע זה היא "עבודה ראשונה", והייתי צריך להוסיף: "שנמצאה עד כה".

לבד בארץ ישראל

הפריט היחיד שנמצא הוא תצלום שחור-לבן של שקופית למכונת פורד, שהופיע ב-1936 בקטלוג של "אגודת הצירים העברים לגרפיקה שמושית בארץ ישראל".

בשבוע האחרון של אוגוסט 2009 החלטתי לסיים את עבודת החיפוש אחר מודעות לעיתונות של שמיר, עבודה שנמשכה שלוש שנים. במסגרת החיפושים עברתי על כל גיליונות הארץ ודבר שהופיעו במשך 40 שנה. באותו

התגלית של ערן ליטוין עודדה אותי לחפש מודעות נוספות שהופיעו בעיתונים בשבעת החודשים שבהם עבד מקס כמעצב יחיד בסטודיו שפטלוביץ' בתל אביב (ברינה עבדו באותה תקופה שניים – גוטל ופנינה). מצאתי בעיתון דבר את אותה מודעה של סיגריות "אמיר", מודעה של חברת "של" ומודעה של "החברה הארץ-ישראלית לאוטומובילים", שייבאה מכונות שברולט ופורד.

דודי מקס שפטלוביץ' (לימים מקסים שמיר) ורעייתו מוסיה (לימים דגמר שמיר) היגרו לארץ ישראל באוקטובר 1934. כעבור חודשים מספר הוא הצליח לשכנע את אבי ואת ארוסתו, גוטל שפטלוביץ' ופנינה פישקין, להצטרף אליהם. במאי 1935, יום לאחר נישואיהם, יצאו לדרך מרינה לתל אביב. הסטודיו נקרא "סטודיה האחים שמיר". עבדו בו שלושה צירים לגרפיקה שמושית (לימים "גרפיקאים", וכיום "מעצבים") וכן מנהלת אדמיניסטרטיבית – דודתי מוסיה. בעת המאורעות של 1936–1939 ירדו ההכנסות של הסטודיו ושתי הנשים יצאו לעבודה כשכירות במקומות אחרים.

מהתקופה שבה עבד דודי לבדו מצאנו בתיקים בבידעם של גדעון שמיר ביובלים התכתבות עם האחים טאנוס, יבואנים של משאיות ואוטובוסים, בדבר עיצוב והפקה של דיאפוזיטיבים (לימים שקופיות) לפרסומת בקולנוע. לצערי, כל העבודות שנעשו עבור הקולנוע אבדו והחיפושים לא העלו דבר.

הנס של נס הנשיא

בראשית 2008 מצאתי בגנזך המדינה פרוטוקול משנת 1950 של ועדת הסמלים הממשלתית. הוועדה הזמינה חמישה מעצבים, בהם האחים שמיר, להגיש הצעה לנס הנשיא.

פרנץ קראוס כתב למזכיר הוועדה שהוא שמע שהמקום הראשון שלו ולכן מגיע לו הפרס, שהוא גבוה יותר מדמי ההשתתפות שקיבל עד כה. מכך הסקתי שנס הנשיא הנוכחי הוא פרי עבודתו של קראוס (אף שלא מצאתי שום מכתב המודיע לו שהוא זכה). בנו של קראוס, מיכאל, מנסה עתה למצוא את ההצעה של אביו.

אבל דפדוף נוסף בתיק הביא אותי למכתב של ד"ר מיכאל סימון, האחראי על הטקס במשרד החוץ: "נצטוויתי על ידי נשיא המדינה להודיע לוועדה שהחלטתה לא מקובלת עליו". ומוסיף ד"ר סימון: "הנשיא ביקש לראות את כל ההצעות שהוגשו לוועדה ובחר בהצעה הרצ"ב" (לא היה מצורף דבר למכתב בתיק של גנזך המדינה). סימון מבקש להחזיר את העניין לוועדה ולהתחשב ברצון הנשיא. צילמתי את הפרוטוקול והוא נמצא עתה במכון שנקר.

בפרוטוקול של הישיבה הבאה של הוועדה נאמר כך: "התקבלה הצעתו של אראל". אראל היה יועץ הוועדה, מעצב גרפי ועובד המדפיס הממשלתי. מהניסוח לא היה ברור אם אראל הציע לקבל את אחת ההצעות המתחרות במכרז או שעיבב הצעה משלו.

באביב 2009 שלחתי דוא"ל לימימה רוזנטל, סגנית הגנז הראשי, ובו ביקשתי עזרה פתרון התעלומה. מיכל זפט, מנהלת אולם הקריאה, הכינה מספר תיקים מלשכת נשיא המדינה וממשרד החוץ. קבעתי שאגיע ב-6 במאי כדי לעיין בתיקים ולהיפגש עם ימימה, שגילתה עניין במחקר שאני עורך על האחים שמיר. פניתי גם ליד ויצמן - לא מצאתי פתרון.

ב-12 באפריל הגיע מכתב מתמר ארבל ובו כתבה של שלושה עמודים מ"דיעות אחרונות" 21.9.84.

שלמה שמגר ראיון בגרמניה את אראל (85), לשעבר ריכרד לוי. הוא חזר לגרמניה בשנות ה-70. באפריל 2011 נפתחה תערוכה רטרוספקטיבית שלו בעיר הולדתו. אראל סיפר שהוא עצמו צייר את נס הנשיא ושווייצמן אישר את העיצוב שלו. התעלומה נפתרה. בני עופר סבור שצריך למצוא עוד מקור שיאשר את גרסתו של אראל.

של שרף, בית חרושת לסבון בראשון לציון. אני מצאתי מודעות של שרף שעוצבו ע"י האחים שמיר בעיתוני 6-1935, אבל עד כה לא ראיתי כרזה צבעונית למוצר של שרף.

הודעתי לדן שהחתימה היא הלוגו של שמיר ששימש אותם בשנות ה-30 ובראשית שנות ה-40, ואז הוא חשף את המקור שלו: e-bay. הכרזה מוצעת במחיר התחלתי של 140 דולר. החודש מכרו שתי כרזות של שמיר בתירוש במחיר של 3,450 דולר כל אחת.

ב-21 ביולי 2011 שבנו משלושה ימים ביערות הכרמל ומצאתי המוני מיילים במחשב. את העין צד אימייל מ"קדם", בית מכירות פומביות בירושלים. שי, אחד מבעלי החברה, שואל אם יש לי אינפורמציה על כרזה של הפועל המזרחי שעוצבה ע"י שמיר. "תורה ועבודה. מהגולה הבוערת לבנין ארץ ישראל דתית". האיר: גבר מזוקן מחזיק ביד אחת ספר תורה וביד אחת פטיש. זו לי

הפעם הראשונה שאני רואה כרזה כזו והפעם הראשונה שאני לומד שהאחים שמיר עבדו עבור הפועל המזרחי. לא יכולתי לתרום לשי מאומה מלבד ניחוש: הכרזה היא מזמן מלחמת העולם השנייה או מיד לאחריה.

שלחתי שאילתה למיכה ריס והוא הודיע לי שעותק נמצא אצלו.

בין המיילים היו שישה מדן וולש, אתר פוסטר פלסטיין. באחד מהם שאל דן אם הכרזה הרצופה היא של שמיר. בינגו. עוד כרזה של שמיר שלא הכרתי. האיר: גבר מתגלח ודמותו נשקפת בראי. הכרזה היא

מעטפות היום הראשון

מנהל 'תחום הפקה' הנוכחי, גדעון מרינסקי, כתב לי שיש להניח שרוב המעטפות של בולי שמיר עוצבו גם הן ע"י שמיר. עם זאת, המעטפה של בול בצלאל 1957 של שמיר עוצבה ע"י מרים קארולי.

בשנת 2010 ערך ינון ביילין, מנהל השירות הבולאי בדימוס, בדיקה נוספת, והוסיף מידע: יש להניח בסבירות גבוהה מאוד שמעטפות היום הראשון לשתי הסדרות של סמלי הערים (שעוצבו ב-1965 ע"י שמיר) עוצבו גם הן ע"י שמיר.

באותה הזדמנות קבע בייילין שאת המעטפה של בול הנגב 1950 של ראובן רובין עיצבו וינד-סטרוסקי, וזאת בניגוד למידע שקיבלתי ממדורי הבולאות, בנוסח זהה, שמעטפת היום הראשון של בול הנגב עוצבה ע"י האחים שמיר (דבר, על המשמר 25.12.1950).

כעבור שנתיים, בספטמבר 2012, קיבלתי מהתאחדות הבולאים מדריך לאספן הישראלי – ידיעון לתיירים (בעברית וברוסית), ובו התפרסמה מודעה של בולי גפני הולילנד. במודעה הוצג גיליון מזכרת לרגל הופעת בול פתח תקוה של שמיר ושתי מעטפות של בול הנגב. מעטפה אחת הונפקה ע"י השירות הבולאי ומעטפה שניה ע"י מפיק פרטי. בשתיהן נראה מפרץ אילת המעוטר באלמוגים ובצדפים. על המעטפה השנייה מתנוססת חתימתו של מ' שמיר. המחיר שביקש גפני עבור מעטפה זו, "היחידה בעולם", 2500 דולר. הסברתי לו שאני מעוניין רק בסריקה עבור מכון שנקר לתיעוד גרפי, והוא הבטיח לשלוח לי.

השירות הבולאי נותן קרדיט מלא למעצבי הבולים בקטלוגים שלו, מה שלא עושים קק"ל והתאחדות הבולאים, אלא שמעטפות יום הופעת בול אינן זוכות ליחס הזה, כמו גם דברי בולים. האם אפשר להניח שהמעצב של הבול מקבל תמיד הזמנה לעצב גם את המעטפה?

ראובן כהן, שהיה במשך שנים חבר בוועדה של השירות הבולאי שקבעה את נושאי הבולים, אמר לי שלא הייתה מדיניות עקיבה בעניין עיצוב המעטפות.

ביקשתי לבדוק בעצמי מי עיצב את המעטפות של בולים שעוצבו ע"י האחים שמיר ונתקלתי בסירוב.

"אין כניסה לזרים לארכיון השירות הבולאי". לאחר משא ומתן ארוך, ובהתערבות מנהל רשות הדואר, בדק ב-2008 איציק גרנות, מנהל הפקה לשעבר, את תיקי הבולים וערך רשימה של מעטפות שעוצבו ע"י שמיר.

בידיעות שהופיעו בעיתונות בנוגע להנפקת בולים צוינו בדרך כלל שמות המעצבים של הבולים, כמו גם המעצבים של המעטפות. מן הידיעות שמצאתי בעיתונים הרכבתי רשימה שבה היו יותר מעטפות שמיר מאשר גילה גרנות בתיקי הבולים. הואיל והמידע שהופיע במספר עיתונים על אותו בול היה זהה, הנחתי שעורכי מדורי הבולאות בעיתונים השונים קיבלו את המידע מאותו מקור – מהשירות הבולאי. ביקשתי שיאתרו את תיקי ההודעות לעיתונות, והתשובה היתה "לא מצאנו".

מפעלים רמת-גניים

ביוני 2009 פנה אלי ד"ר מרדכי נאור בשאלה: האם יש לך מודעות של עסיס ושל סיגריות בז'רנו?

הוא קיבל עליו לכתוב ספר עבור בית קריניצי, מוזיאון לתולדות רמת גן, על מפעלי תעשייה ברמת גן. עניתי בחיוב: במכון שנקר, בארכיון הדיגיטלי שלהם, יש עשרות מודעות של האחים שמיר למוצרים של עסיס ושל בז'רנו. הצעתי גם מודעות לבית החרושת לשוקולדה צה-דה, אך מוטקה אמר שאין הוא בטוח שהמיקום של צה-דה היה בשטח שיפוטה של רמת גן.

כעבור מספר ימים ישבתי בבית אריאלה ובדקתי אם יש בעיתון הצופה מודעות ייחודיות לקהל הדתי. אם אמצא מודעות כאלו, שלא הופיעו בדבר ובהארץ (שאותם כבר עברתי), אעבור על הצופה ואחפש מודעות שעוצבו ע"י האחים שמיר.

נתקלתי במודעה של "אורלוגין" לשעוני שבת, מודעה טיפוגרפית שעוצבה ע"י סדר הדפוס. הכרתי את אורלוגין מסדרה של מודעות הומוריסטיות שעיצבו שמיר לשעון המעורר מתוצרת אורלוגין. הסדרה הופיעה בדבר ובהארץ, ומודעה אחת השלימה את הסדרה – בתוכניה של הפילהרמונית. החידוש במודעה של אורלוגין שהופיעה בעיתון הצופה הוא שבפעם הראשונה היה אזכור של מקום המפעל: רמת גן.

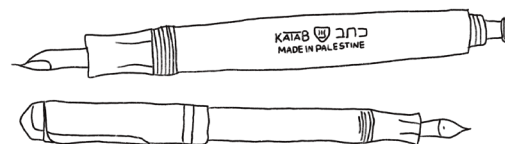
את כל זה סיפרתי לחברי גד נירי. תגובתו הייתה: "יש לי עוד מפעל רמת גני בשבילך: 'כתב', מפעל לעטים נובעים. בילדותי התגוררנו ליד המפעל,

A KATAB
PEN

IS A DOUBLY
WELCOME GIFT

SERVICEABLE
AND LASTING

ברחוב ביאליק ברמת גן". סיפרתי לו שהאחים שמיר עיצבו מודעות גם עבור 'כתב', והן כבר נמצאות בארכיון של מכון שנקר.

לבקשתי הכינה שני ברבר ממכון שנקר דיסק המכיל את כל מודעות המפעלים הרמת-גניים שמצאתי: עסיס, סיגריות בז'רנו, צה-דה, כתב ואורלוגין. מוטקה נאור הודה לי על "האוצר" הזה.

נחכה ונראה כמה מתוך האוצר הזה יופיע בספרו של נאור.

אגב, המגעים עם מוזיאון רמת גן הביאו שתי הפתעות: שתי סדרות היתוליות שציירו האחים שמיר עבור האחים בז'רנו וכן ספר של מועצת פועלי רמת גן: "בעבודה ובמאבק". את עטיפת הספר הזה מייחס מנהל הארכיון לשמיר. הסתכלתי על העטיפה: סגנון שמירי מובהק. ביקשתי לסרוק את העמוד עם הקרדיט.

קיבלתי. ציור העטיפה, כך כתוב בספר: 'י' שמיר. כיוון שאני יכול להעיד בשבועה שלא אני עיצבתי את העטיפה ואף לא ראיתי אותה עד אותו יום של חודש ספטמבר 2009, נותרו שתי אפשרויות: האחת, שהעטיפה עוצבה ע"י האחים שמיר אך בקרדיט נפלה טעות. השנייה, שהעטיפה עוצבה ע"י מעצב אחר שגם שמו שמיר. ראובן כהן, ראש מכון שנקר, בחר באפשרות השנייה.

בפברואר 2010 עברתי על גליונות עיתון דבר ממלחמת העולם השנייה במסגרת הפרויקט שלי על הומור בפרסום. בגליון מ-10 במאי 1940 מצאתי כתבה על "תערוכת הגרפיקה השימושית של שמיר". קטע זה נמצא אצלי בבית כבר 17 שנה, באלבום שהשאיר לי אבי. הפעם הסתכלתי בו ביסודיות וסימנתי את כל העבודות של שמיר שנזכרו בכתבה. שתיים מתוכן קשורות בים. הראשונה, סמל החיל (חבל ימי לישראל), נמצאת אצלי על גב החוברות של זבה, אך לא ידעתי שהסמל עוצב ע"י שמיר. השנייה היא חוברת "היהודים והים". פניתי לספריית המוזיאון הימי בחיפה.

לאחר בדיקה הודיעה לי הספרייה שאין בידה חוברת כזו והפנתה אותי לספרייה של אוניברסיטת חיפה. התשובה שקיבלתי באינטרנט: מספר הזיהוי שלך איננו מוכר במאגר שלנו. פניתי לאיתמר ספרים והתשובה: "אחפש". פניתי לבית הספרים הלאומי והם מצאו את החוברת "היהודים והים" מאת שמואל טולקובסקי בהוצאת הליגה הימית העברית. לבקשתי שלחו לי סריקה של העטיפה. על פי ויקיפדיה, הליגה הייתה קיימת שנה אחת בלבד – 1937.

בשנת 2007 מצאתי בגנזך המדינה בירושלים התכתבות משנת 1950 בין מנהל אגף הספנות במשרד התחבורה ובין מנהל הדואר: "אגף הספנות מבקש לאשר נס לאניות דואר". כעבור ארבע שנים, בשנת 1954, אישרה ועדת שרים את הנס. אגף הספנות הודיע שהוא בחר בעיצוב של האחים שמיר. צילמתי את המסמכים והעברתי אותם למכון שנקר. העיצוב עצמו לא היה מצורף למכתבים.

חיפשתי את הנס. לאחר ניסיונות אחדים הצלחתי לדבר עם האוצר של המוזיאון הימי בחיפה. הוא אמר שבמוזיאון אין דוגמה של הנס והציע שאפנה לארכיון צים או לשני רבי חובלים. פניתי לרב חובל ירקוני.

תוך כדי שיחת הטלפון הוא דפדף בספר "דגלים" של זאב הים ומצא את הנס. הוא הסביר לי שאניות נושאות דואר מבקשות עדיפות בתור לכניסה לנמל. הנהג היה שאנייה נושאת דואר מניפה את נס הדואר בכניסה לנמל היעד שלה.

רב חובל ירקוני סרק את הנס של שמיר, שלח לי, ואני העברתי למכון שנקר.

פשי אפטר, בעליה של בסטה בשוק העתיקות בכיכר דיזינגוף, רכש בעבורי שתי חוברות של חבל ימי לישראל, שכתב ד"ר י' זבה ב-1941. העטיפה עוצבה ע"י האחים שמיר.

לאה הציעה שאפנה למרכז ליון קיפניס במכללת לוינסקי, אף על פי שכל מה שיש להם רשום בביבליוגרפיה.

במרכז קיפניס הציעו שאפנה לציונה קיפניס, כלתו. "כן, שני גיליונות נמצאים אצלי". ביקשתי לצלם, והיא אמרה: "תבוא היום". נסעתי לבית האבות ברמת השרון שבו היא מתגוררת עם בעלה שי. צילמתי את שני הגיליונות (אחד מהם במצב התפוררות) וביקשתי שתמסור אותם לסריקה מקצועית. היא לא הסכימה להוציא אותם מהבית. הצעתי שנסיע אותה, עם העיתונים, למכון שנקר לחקר ותייעוד העיצוב, ושם יסרקו בנוכחותה.

וכך אכן היה.

הטריד אותה מאוד שהעיתונים לא הופיעו בביבליוגרפיה, שעליה עבדה עם אליהו כהן 12 שנה.

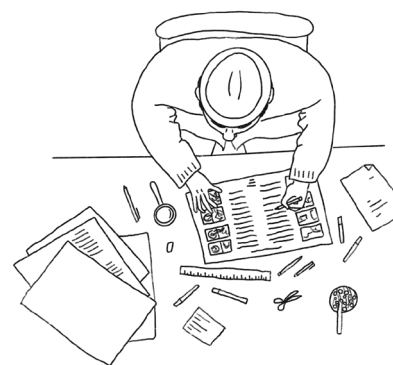
לאחר עלעול בספר נפתרה החידה. העיתון מופיע פעמיים בביבליוגרפיה, אך לא בשמו אלא על פי הכותרת של סיפור השער: גיליון אחד – "מפולת המן"; גיליון שני – "החברות על הירדן".

שי קיפניס סיפר לי שאביו השתמש בפסבדונים רבים. אחד מהם היה ל' שמיר על שם העיירה שממנה בא: אושומר, אוקראינה.

לאחר דיון קצר בין הבן והכלה הם הסכימו שהבעלות על שני גיליונות תירשם במכון שנקר: אוסף משפחת קיפניס.

בהמשך הביקור הם הראו לי עבודות גרפיות של קיפניס, ובעיקר עיצוב כותרות לספרים. הצעתי שציונה תיקח עמה את העבודות למכון שנקר ושם יסרקו גם אותן. היא הסכימה וכך קרה.

כעבור מספר חודשים ראיינה אותי בטלפון יעל דר על הדרך שבה מצאתי את גיליונות "אך, שמח" לקראת מאמר שהיא כותבת למוסף הספרות של הארץ. היא העלתה השערה שהאחים שמיר, כמו "לים של העיתון, לא התכוונו להוציא באופן קבוע שבועון לילדים אלא להוציא שני גיליונות בלבד לפורים.

ערן ליטוין שלח לי קטע מהעיתון "תשע בערב" על תערוכת האחים שמיר ב-1940. אגב, בקלסר של גבריאל שמיר יש קטע על התערוכה הזו, קטע שהופיע בעיתון דבר. בין השאר הוזכר עיתון ילדים בשם "אך, שמח".

מעולם לא שמעתי עליו, ולכן פניתי לד"ר מרדכי נאור, עורך "קשר" לשעבר. מוטקה הפנה אותי לחוקרת, החוקרת הפנתה אותי לפרופ' זהר שביט, וזו הפנתה אותי ליעל דר.

יעל מכירה את העיתון והציעה כי אעיין בספרו של אוריאל אופק "ספרות ילדים עברית".

מצאתי את הספר בבית אריאלה. באינדקס אמנם מופיע "אך, שמח", אך הדפים עצמם לא היו בספר. מצאתי עוד כרך ושם היה תיאור של העיתון על גבי עמוד וחצי.

העורך היה ליון קיפניס. הציור הוא של האחים שמיר. המוציאים לאור היו האחים שמיר בשיתוף חותך גלופות הלינוליאום (הם יצרו לעצמם פסבדונים - מ' גרין). רק שני גיליונות יצאו ב-1940 ואז העיתון חדל להתקיים.

איך מוצאים את הגיליונות עצמם? יעל דר יעצה לי לברר במרכז אוריאל אופק בבית ברל. כעבור שבועיים הודיעו שלא מצאו.

גלשתי באינטרנט ומצאתי שאשתו של מוטקה נאור, לאה נאור, הוציאה ספר על ליון קיפניס. פניתי אליה, אך היא לא הכירה את עיתון הילדים הזה. היא חיפשה, תוך שיחתנו הטלפונית, בביבליוגרפיה שיצאה על ליון קיפניס ואף שם לא מצאה.

אמרתי שההשערה שלה מתקבלת על הדעת, שכן שבתקופת המנדט הוציאו עיתונים חד-פעמיים. כבר ראיתי עיתונים חד-פעמיים פוליטיים והיתוליים במכון לבון ובספריית מהלמן באוניברסיטת תל אביב.

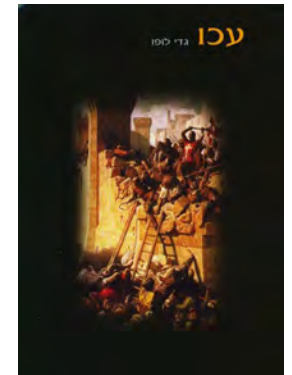
מאמרה של יעל דר "מוכרחים להיות שמח" הופיע בעיתון הארץ בפורים, 28 בפברואר 2009. על פי יעל דר, "אך, שמח" היה עיתון הילדים הראשון שהודפס בצבעים. אחד הגליונות הופץ שוב, בשינוי תאריך, שנה מאוחר יותר.

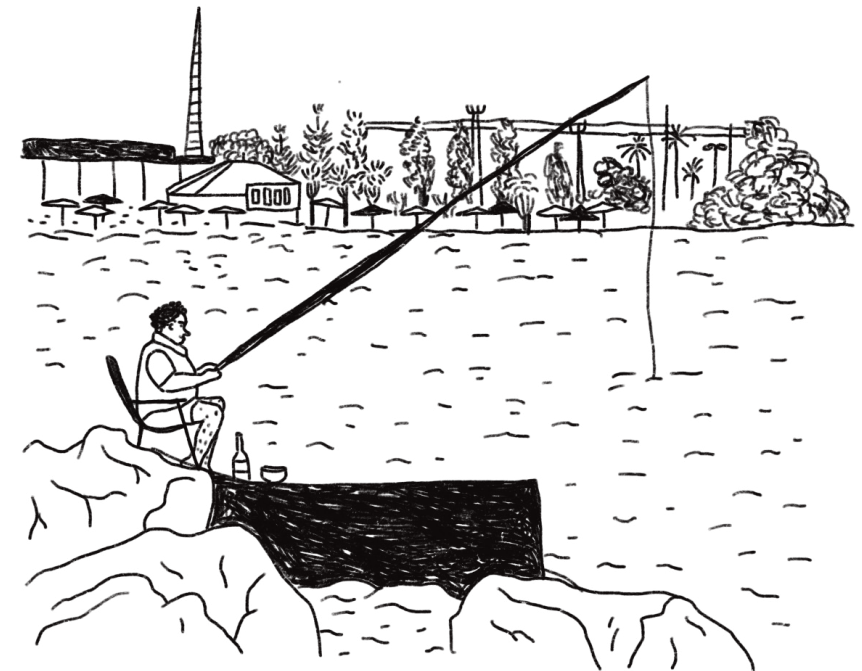
שטר הלירה הכחול מופיע בשיר חדש

הנוסטלגיה ממשיכה להפתיע. לפני מספר ימים הגיע ליוזם אי-מייל מלילי סגל עם העתק של שיר של גדי לופו שבו הוא מזכיר את שטר הלירה הכחולה. גדי נתן את הסכמתו להכנסת שירו לאתר האחים שמיר והוסיף כי השיר "כ'ליפה הדייג" לקוח מספרו "עכו". השיר נכתב בהשראת דמות מאלף לילה ולילה ודמות הדייג על שטר הלירה הכחולה של ימי ילדותו.

אוקטובר 2016

בטיילת טבריה, באדיבות דוברות עיריית טבריה

מיהו ג'ורג' טולוז ל'אוטרק?

בעיזבון של גבריאלי שמיר מצאתי צילום של סקיצת מדליה משנת 1957 חתומה בידי בן-גוריון, עם טקסט בצרפתית. המדליה הוגשה לג'ורג' טולוז ל'אוטרק. שיערתי שהמדליה הוענקה כהוקרה על שיתוף הפעולה הצרפתי-ישראלי במבצע סיני. ומיהו הזוכה במדליה? חיפשתי באינטרנט – לשווא. שאלתי צרפתים – לשווא. בקטלוג של קדם (חברה למכירות פומביות) משנת 2010 ראיתי צילום של המדליה – הוכחה שהסקיצה הוגשה למדליה מצופה כסף בקוטר 8 ס"מ. בדברי ההסבר נאמר: מדליה – מבצע קדש, מתנה לחיילים צרפתיים. "מדליה נדירה שכנראה הוטבעה במהדורה של עשרות עותקים בלבד, לחלוקה לחיילים הצרפתים הבודדים שסייעו במבצע קדש".

בעקבות פרסום הקטלוג פניתי לארכיון צה"ל וביקשתי לקבל מסמכים על המדליה. בסוף מרץ 2013 הודיעו לי שהמסמכים נמצאו והם מועברים ליחידת חשיפה. ב-30 באפריל הגיעו המסמכים אלי בדואר.

המסמך הראשון הוא מברק מאת בן-יוסף במשרד הביטחון אל ארתור (כנראה השגריר אשר בן-נתן), המודיע על ההחלטה להעניק שי "לידידים השותפים במבצע 'צידון' " (כנראה הפלת מטוס איליושין בידי יואש צידון). בן-יוסף מצרף כנראה רשימה (שלא נחשפה) ומבקש מארתור את האיות של השמות ושל הדרגות בצרפתית.

במסמך אחר יש הצעות לפסוק תנ"כי שייחרט במדליה. על הצעתו של מר פרס (אז מנכ"ל משרד הביטחון), פסוק מספר עזרא, נכתב: "תוכן הפסוק לא מתאים". מתוך שלוש ההצעות של הרב הראשי נבחר פסוק מתהילים

"וימין יסעדני". על כך נכתב: קצר ומתאים – משחק המילים בין ימין לצדק droit-i droite מוצלח ביותר. בשולי המסמך נכתב בכתב יד: "שמעון – הניסוחים המסומנים ב-V נראים לי. מה דעתך?"

מן המסמך השלישי (21.3.1967) אפשר ללמוד שבתחרות על עיצוב המדליון השתתפו חמישה משרדי גרפיקאים. בצד הקדמי זכה סטודיו רולי (רוטשילד-ליפמן) ובצד האחורי – סטודיו האחים שמיר. "אודה אם תקצרו את הזמן הדרוש לביצוע שרטוט זה למינימום בהתחשב עם הצרכים", כתב רס"ן יורם פריד, קצין ענף משטר ומשמעת. נשאו שישה שבועות - התכנית היתה להעניק את המדליון (בצרפת?) ביום העצמאות 6 במאי. ומיהו ג'ורג' טולוז ל'אוטרק המופיע בהצעה של האחים שמיר? מכתב שני של קצין המשמעת, המפרט את השינויים המבוקשים בעיצוב המדליה, פותר את התעלומה: סעיף ב' (2): "במקום השם הבדוי בשורה שלישית יופיע בכל אחד מהמדליונים אחד השמות שבנספח א' למכתב זה".

ארכיון צה"ל צירף גם טיוטות בעברית ובצרפתית של המכתב של בן-גוריון שהוגש עם המדליה: "המנחה השלוחה בזה תוכה רצוף תודה, אמונים וברכת אמת על עמידתך כעזר בצדנו בימי מצוקתנו" - פתח בן-גוריון – והביע את "תקוותנו, כי ברית -אחים זו שנכרתה בינינו תעמוד לאורך ימים". לאורך ימים? בדיוק עשר שנים ועוד חודש מאז הענקת המדליות. ב-3 ביוני 1967 הטיל דה-גול אמברגו על יצוא נשק לישראל וברית האחים הגיעה לקצה.

אוסף מתחת לאף

במרץ 2009 קיבלתי מייל מערן ליטוין המפנה את תשומת לבי לאוסף פבזנר שבספריית מהלמן באוניברסיטת תל אביב. אף שעבדתי באוניברסיטה שנים רבות (2004-1978), לא שמעתי מעולם על האוסף הזה, שהיה במרחק 200 מטר ממשרדי.

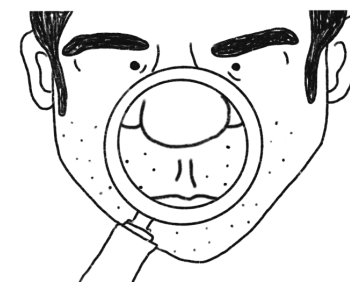
שמתי פעמי לאוניברסיטה כדי לראות אם יש שם עבודות של שמיר. מצאתי 15 כרזות חתומות ע"י האחים שמיר. רוב הכרזות נמצאות בארכיון הציוני ובארכיונים אחרים, אבל שתיים מהן ראיתי לראשונה, שתיהן כרזות תעמולה של מפא"י ושתיהן בפורמט ייחודי: צר וארוך. הכרזה הראשונה: "אם אתה אזרח אחראי הצבע א"; והשנייה: "הכשלו" במספרים". באוגוסט של אותה שנה הגיע לספריית מהלמן עם מזכירתו שמרית, ראובן כהן ממכון שנקר. הם צילמו את כל כרזות שמיר ועוד כרזות של מעצבים אחרים.

זלמן פבזנר (1891-1979) עבד בספריית "שער ציון" 1925-1957.

עיריית תל אביב רכשה את האוסף ב-1965, וב-1966 מסרה אותו לאוניברסיטת תל אביב. האוסף כולל כרזות, הוצאות מיוחדות של עיתונים, עיתונים היתוליים, חוזרים ודוחות מ-1893 ועד 1964 (אבל בעיקר מסוף שנות ה-20 ועד ראשית שנות ה-50).

לקראת כתיבת שורות אלו ביקשתי את מנהל הספרייה לשלוח לי תיאור של האוסף. ממנו למדתי שיש שם אוסף גדול של מודעות בתי קולנוע. אני מחפש את הכרזה היחידה הידועה לי שעיצבו שמיר לסרט "על החוף", בהשתתפות אווה גרדנר וגרגורי פק (1960). מצאתי

רפרודוקציה במגזין גרפיקה: Annual of International Advertising Art. חיפשתי את הכרזה בארכיון של החוג לקולנוע באוניברסיטת תל אביב, בסינמטק תל אביב ובסינמטק ירושלים – לשווא.

אנסה לחפש באוסף פבזנר.

מודעה פשיסטית

פניתי לארכיון הציוני, והכרזה נמצאה! כעת אפשר להגדיל את התצלום. לא, אין חתימה. העברתי את הסריקה למכון שנקר. הסכמתי עם ראובן כהן שנציין: מיוחס לאחים שמיר.

מאוחר יותר מצאתי בעיתון הארץ מאוקטובר 1950 מודעה עם אותו איור.

חיפשתי בעיתון הבוקר של הציונים הכלליים תגובה להתקפה של דבר, אך הפעם העליתי חרס ביד.

בעיתון דבר מנובמבר 1950 מצאתי ידיעה תחת הכותרת "מודעה פאשיסטית". לידיעה נלווה תצלום כרזה של הציונים הכלליים בבחירות העירוניות. המאמר מכנה את הטקסט, את האיור ואת הצבעים של הכרזה "פאשיסטיים". האיור והטיפוגרפיה טיפוסיים לשמיר. בעיקר מופרת דמות הגבר שהופיעה במודעות של שמיר. הצילום של הכרזה בעיתון היה קטן מדי, ואי אפשר היה למצוא חתימה כלשהי.

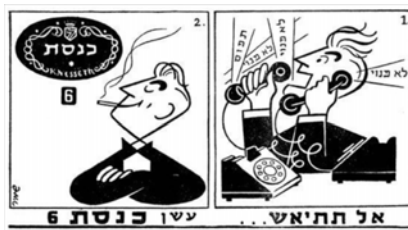
חיפשתי את הארכיון של מפלגת הציונים הכלליים. נאמר לי שהחזיקו את הארכיון בדירה שכורה במשך עשרים שנה. מישהו החליט שחבל על הכסף והעבירו את הארכיון בחלקו למצודת זאב ובחלקו לחיריה. פניתי לארכיון ז'בוטינסקי. "אין גישה לכרזות", נאמר לי. פניתי למדרשה הליברלית, ולא כלום.

להשלים סדרה

פניתי לעופר, מנכ"ל בנק דיסקונט. ביקשתי שיפנה אותי לאחראי על הארכיון, ולא נענית.

פניתי לציונה רז, מנהלת ארכיון עיריית תל אביב-יפו, והיא איתרה מספר תיקים של דחף. מצאתי בהם מודעות של העיריה שהופיעו בכל מיני כתבי עת בעלי תפוצה נמוכה, אך לא בעיתונות היומית.

כל אספן מפיק סיפוק רב כאשר הוא מגלה פריט נוסף בסדרה שאותה הוא אוסף, וכשהוא מצליח לרכוש אותה השמחה גדולה ומושלמת. והסדרות מתגלות בזו אחר זו תוך כדי החיפוש. כך התגלתה סדרת מודעות של "אל תתיאש, עשן כנסת 6", הסדרה של "אורלוגין, שעון מעורר", סדרת הסניפים של בנק דיסקונט וסדרת עיריית תל אביב-יפו. בשתי הסדרות האחרונות, שתיהן משנות ה-60, עשו האחים שמיר שימוש חדשני, לדעתי, בצילומים. הצילומים אינם מופיעים במודעה בפורמט מרובע אלא חתוכים בצורות שונות היוצרות את הקומפוזיציה של המודעה.

האיכות של ההדפסה שקיבלתי במיקרופרינטר של קנון היתה ירודה מאוד: ייתכן שהאשם הוא באיכות ההדפסה של תצלומים בעיתונים היומיים באותה תקופה, וייתכן שהאשם הוא בצילום המיקרופילם ואולי בהדפס של המיקרופרינטר.

פניתי למנכ"ל דחף, ששימשה סוכנות הפרסום של דיסקונט ושל העיריה באותה עת, ולא נענית. לאחר התערבותו של ראובן כהן הסכים חיים שקדי לבדוק את העניין. כעבור ימים אחדים הוא אמר שהתייעץ עם ותיקי החברה ומהם למד שתיקיהם של לקוחות בלתי פעילים הוחזרו ללקוחות.

דפי קרב

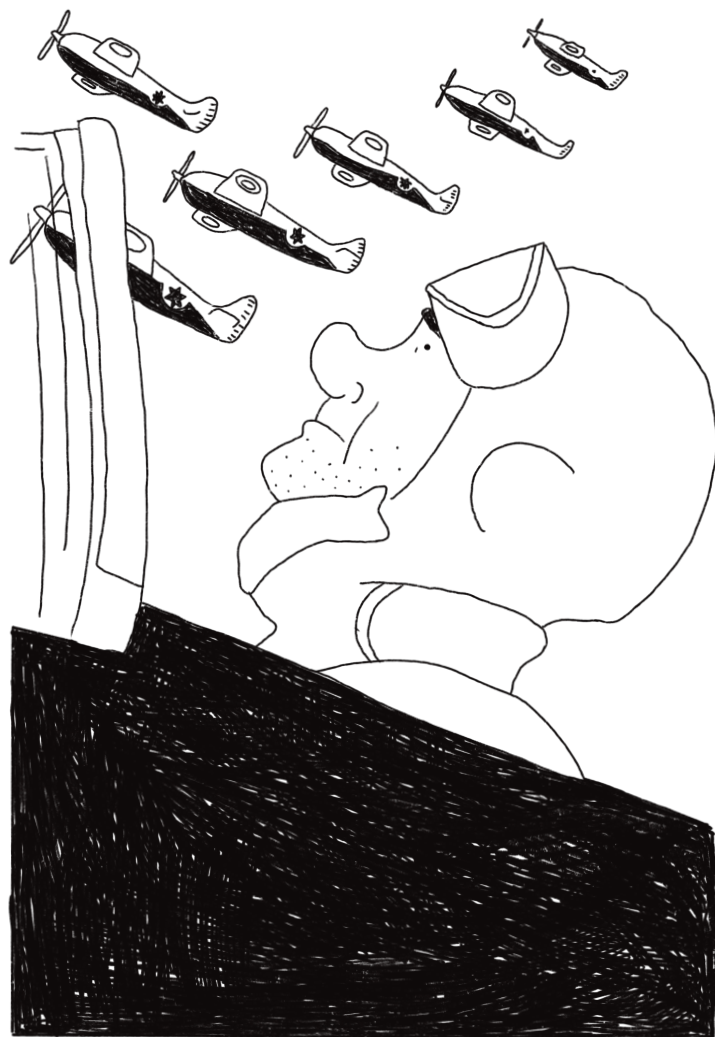
ב-2008 מצאתי בתיק מכתבים של גבריאל שמיר, תיק המונח אצלי שנים רבות, מכתב מאל"מ פלג תמיר, ראש מחלקת שלישות בחיל האוויר. תמיר מודה לאבי על עיצוב דפי קרב בימי הכוננות ומלחמת ששת הימים. פניתי למוזיאון חיל האוויר - אין אצלם. פניתי לארכיון צה"ל - אין אצלם, אבל הם ידעו להפנות אותי לביטאון חיל האוויר.

פניתי למערכת ונענית בחיוב: דפי קרב מ-1967 נמצאים במשרדיהם בקריה. העורך, ליאור אסטליין, הזמין אותי לסרוק את הגליונות. כשהגעתי למשרדו, ראיתי על הקיר כרזה של השירות הבולאי המודיעה על הנפקת בול חיל האוויר. החתימה: שמיר.

דפי קרב ארוזים באגד עם עטיפה חיצונית. את העטיפה הכרתי מיד, אבל את דפי הקרב לא ראיתי מעולם.

כולם חתומים בידי שמיר.

הדפים גדולים מהסורק. העורך ביקש מהצלמת שלו לצלם אותם עבורי. את הדיסק העברתי למכון שנקר.

חקלאות - במזל

מצאתי מודעה אחת בלבד של האחים שמיר ללקוח המוכר לחקלאים: ש' מזל, ספקים של דשנים כימיים (או "חימיים", בלשון הימים ההם).

את המודעה מצאתי בעיתון דבר משנות השלושים.

בנובמבר 2009 שלח לי ערן ליטוין מודעה שנייה לחקלאות: מלחת צ'לי.

באחת השבתות, כשלושה שבועות לאחר שקיבלתי את המודעה מערן, עלתה במוחי המחשבה: אולי שמיר עיצבו מודעות שכאנו במיוחד לעיתונות חקלאית? ואז נזכרתי בירחון "השדה". פרסמתי בו מודעות רבות של מפעלי ים-המלח ומכתשים כשעבדתי בפרסום באור בשנים 1960-64.

ביום ראשון הזמנתי בטלפון כרכים של "השדה" מ-1936 עד 1940 במדור עיתונים של בית אריאלה. שעה אחר כך הגיע בדואר מאמר של חברי עמרם קליין "דער אידישער פארמר", כתב עת חקלאי באידיש שהופיע בארה"ב ב-1908 ונסגר ב-1959.

ישבתי בבית אריאלה ודפדפתי בירחונים. המודעה הראשונה בחוברת תשרי תרצ"ז (הם השתמשו בתאריכים עבריים) היתה של ש' מזל! אמרתי לעצמי: יהיה לי מזל עם העיתון הזה. ואכן מצאתי 15 מודעות של האחים שמיר, מהן 7 שלא ראיתי מעולם.

את המודעות "החדשות" האלו נאלצתי לצלם במצלמה דיגיטלית, כיוון שבבית אריאלה אוסרים לצלם דפים כרוכים במכונת צילום או במכונת סריקה.

בדרכי הביתה חשבתי לטלפן לעמרם קליין, בוגר הפקולטה לחקלאות, ולשאול אותו אם הוא מכיר אוסף של חוברות "השדה" בלתי כרוכות. הוא ענה שהוא נמצא ברנע זה ממש בספריית הפקולטה לחקלאות ברחובות. יש להם "השדה" בספרים כרוכים ואין בעיה לצלם מתוכם במכונת צילום.

- עמרם, מתי תהיה שוב ברחובות?

- לא אהיה.

- עד מתי תהיה שם היום?

- עוד שעה רבע.

- אתה מוכן לצלם עבורי מודעות של האחים שמיר?

- ברצון!

למחרת בבוקר הודיע לי עמרם שמצא חמש מתוך שבע המודעות ושצילומי הזירוקס יגיעו אלי באמצעות הדואר.

כעבור שעתיים הגעתי למכון לבון ושאלתי אם יש להם "השדה". נעניתי בחיוב. ביקשתי לראות את גליונות השנים 1941-49. מצאתי שפורסמו מודעות של האחים שמיר משנים קודמות. מודעות חדשות של שמיר בשנים אלו היו לפרסום מותגים שונים של סיגריות מתוצרת האחים בז'רנו. מודעות חדשות לחקלאות – לא היו.

החלטתי לסיים את החיפוש אחר מודעות למוצרים לחקלאים, שבאותה תקופה נקראו "איכרים" או "בני כפר".

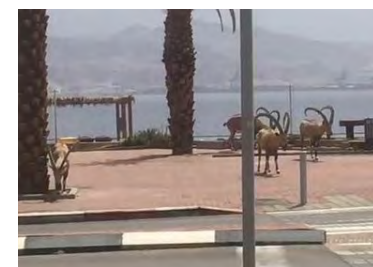
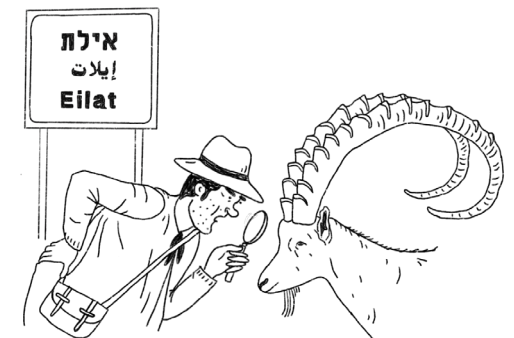
בהמלצת עמרם קליין הלכתי לבית אריאלה לעיין ב"בוסתנאי", שבועון של התאחדות האיכרים. מצאתי שם 11 מודעות של שמיר בין 1936 ל-1939, השנה שבה נסגר השבועון. כל המודעות פורסמו גם ב"השדה" או בעיתונים היומיים. ב-1937 מצאתי מודעות של מקרר ווסטינגהאוז על גבי עמוד שלם בעטיפה האחורית, מעוצבות ע"י שמיר. מודעה אחת – גבר ואשה צועדים ("ילך איש בדרכו") התפרסמה לפני שנה בדימוי של עיתון משנות השלושים, עיתון ששימש כתוכניה של הצגה על חנה רובינא בתיאטרון הקאמרי. חודשים אחדים לפני ההצגה ראיתי את המודעה הזו, בפעם הראשונה, ממוסגרת, מוצעת למכירה בחנות פלשתינה בשוק הפשפשים. עכשיו ראיתי אותה בגודל פי ארבעה ובאיכות הדפסה גבוהה. מרגש!

היעל הנובי מבקר בטיילת באילת וחזירי בר בחיפה

בימים החשוכים של נגיף הקורונה והמגבלות הקשות ברחבי הארץ הטיילת באילת ריקה ממקומיים ומהמבקרים הנופשים.

נראה כי המבקרים היחידים הם כיום היעל הנובי שגר בדרך כלל במדבר הנגב אך כעת השתלט על אתרי הנופש בעיר.

אותה חיה כלולה בבול שעיצבו האחים שמיר בשנת 1967.

מכת חזירי הבר בחיפה מחריפה.

חזירי הבר בחיפה הם לא קוריוז, אלא סכנה מוחשית. כך אומרים תושבים בחיפה.

חיה דומה כלולה בבול שעיצבו האחים שמיר בשנת 1976

28 מרץ 2020

החיסון מגן על בריאותנו

כרזה זו לא הייתה ידועה לי: קופת חולים כללית. מעצבים האחים שמיר. אורי המתגורר בקיימברידג', מנוי על אתר העוקב אחרי מכירות פומביות ברחבי העולם. הוא קיבל הודעה שכרזה זו מוצעת למכירה ב...גדרה, ישראל. פניתי לבעל העסק, נוי גרא, וביקשתי שישלח לי צילום באיכות טובה יותר. הוא אמר שהכרזה עטופה ניילון והוא חושש שייגרם לה נזק אם יוציא אותה. להפתעתי כעבור שעתיים קיבל אומץ, שלף את הכרזה מן העטיפה, סרק אותה ושלח לי. איך קובעים את תאריך הפרסום? פניתי לחבר, ד"ר רמי היימן, מומחה לבריאות הציבור וביקשתי שיעיין ברשימת המחלות בכרזה "החיסון מונע". התשובה: שנות ה-60.

